

HET BRIEVEN PROJECT

STAGEVERSLAG

herinner je je naam...
 vrijvellen. hoe je kon om geveld bent. de is
 allemaal mogelijk en samen. maar miss die
 is het een ontbrekend je om het eigenlijke afhandelen
 en wil een vraag het eigenlijke, het wel en niet
 meegrijpen, donkeren. je kunt en mogelijk een spreken
 da wordt alles in eens anders dan je hebt volth. in
 andere belichting gelooft ik. Maar Riet is hier en heeft
 ik heb gezegd bij ~~je~~ graf: je Riet was bleef bij ons
 en de herinnering en om je werk. en je hebt veel meer
 de levensvreugde mogelijk gemaakt. Maar de eerste
 te wil het tweede is vaker - alleen het levende. het groen
 en hem is er niet meer. en die levensvreugde moet
 ik vast houden en kan vasthouden en moet getrouwd
 worden ook zonder forceren natuurlijk.
 Ik heb prachtige brieven gekregen en een vriendschap
 menschen ook. Gedere heeft het gevoel een vriend
 verloren te hebben. aanmer gevonden te zijn. Hij kon
 ook om zijn karakter niet gemist worden. Zonder
 den enorme verdamping. Hij was om veel meer
 nodig, alleen maar om er te zijn.
 Ik weet je wel dat ongeveer halve ik er aan toe ben,
 ik kon en ben uit. Zonder hem los te laten.
 Jullie liefde en hardheid hielp me enorm.
 Kunst is heel anders met je Romy en Romy
 wil hem met handtekening en ik heb
 vasthoudt met verschillende brieven in stukjes en te ha
 wordt te inspireren

WENDY ETTEMA
100628639
7 JUNI 2021
VERSIE 1

CENTRAAL MUSEUM

Agnietenstraat 1
3512 XA Utrecht
Tel: +(31) 30 2362342

STAGEBEGELEIDERS

Marije Verduijn: Hoofd Collectiebeheer Centraal Museum
Natalie Dubois: Conservator Toegepaste Kunst & Vormgeving

REINWARDT ACADEMIE

Hortusplantsoen 2
1018 TZ Amsterdam
Tel: 020 527 7100

STAGEBEGELEIDERS OPLEIDING

Gerdie Borghuis
Martijn de Ruijter

Reinwardt Academie
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

SAMENVATTING

Bij het Centraal Museum zijn recent een grote hoeveelheid brieven uit het Rietveld Schröderarchief opnieuw opgedoken. Deze brieven bestaan uit correspondentie tussen Truus Schröder en haar dochter Hanneke Schröder. Truus Schröder was de eigenaar van het Rietveld Schröderhuis en wilde dat haar dochter, wie veel in het buitenland woonde, haar regelmatig schreef. Het Centraal Museum heeft deze brieven laten digitaliseren wat uiteindelijk 804 objecten, bestaande uit ruim 4.000 scans opleverde. Om dit archief toegankelijk en doorzoekbaar te maken wilde het Centraal Museum de brieven laten transcriberen. Er werd hiervoor een pilot uitgevoerd door Jessica van Geel (auteur van *I love you, Rietveld*) waarbij de eerste 71 brieven werden getranscribeerd. Hieruit bleek dat het laten uitvoeren van het project door een betaalde kracht te duur zou worden waarna werd besloten om het door vrijwilligers te laten doen.

Uiteindelijk meldden 36 vrijwilligers zich voor het brievenproject aan. Het coördineren en begeleiden van deze groep vrijwilligers bij het transcriberen werd de taak van de stagiair van de Reinwardt Academie. Het streven hierbij was om op 8 juni 2021 alle transcripties te hebben ontvangen en deze volledig nagelopen en samengevoegd te hebben tot één document. Aan het begin van het project werden de 734 brieven die nog getranscribeerd moesten worden onder de vrijwilligers verdeeld. Elke vrijwilliger kreeg tevens een 'maatje' toebedeeld om mee samen te kunnen werken tijdens het transcriberen. De stagiair heeft zelf ook een aantal batches met brieven getranscribeerd om zo meer inzicht in te werkzaamheden te verkrijgen.

Gedurende het project vonden in totaal vijf bijeenkomsten plaats via Zoom. Hierin werd het project nader toegelicht, de voorgang besproken, de veel gestelde vragen beantwoord en konden de vrijwilligers vonden uit de brieven met elkaar delen. Ook zijn er gedurende het project in totaal vier nieuwsbrieven opgesteld en verstuurd om de vrijwilligers meer context te bieden bij het transcriberen. In de eerste paar weken van het project heeft de stagiair elke vrijwilliger gebeld om die persoon beter te leren kennen en om persoonlijke feedback te geven op zijn of haar transcripties.

In de eindfase van het project moesten alle ontvangen transcripties worden nagelopen. Hierbij ging het om het aanvullen of verbeteren van de metadatavelden (velden waar informatie zoals objectnummer en titel werden ingevuld) en het zorgen voor eenduidige stijl in de transcripties. Deze laatste fase van het project kostte echter meer tijd dan voorzien en uiteindelijk waren op 8 juni 532 van de 804 transcripties nagelopen.

Naast het brievenproject was er ook nog een tweede project waarmee de stagiair zich bezighield: het poppenhuisproject. Het zeventiende-eeuwse poppenhuis van Petronella de la Court (1624-1707) moest worden verhuisd in verband met een geplande verbouwing in het Centraal Museum. Hiervoor moest ieder individueel object uit het poppenhuis worden geregistreerd, gefotografeerd en veilig worden verpakt, zodat deze naar het depot vervoerd konden worden. Deze werkzaamheden begonnen half april en duurde tot het einde van de stageperiode.

VOORWOORD

Tijdens mijn stage bij het Centraal Museum heb ik enorm veel geleerd en mogen doen. Het brievenproject was een ideale stage om uit te mogen voeren tijdens deze lastige periode met alle coronamaatregelen. Ik ben het Centraal Museum dan ook enorm dankbaar, dat zij in deze ingewikkelde tijden mij een stageplaats hebben kunnen aanbieden. Hierbij wil ik dan ook meubel- en houtrestaurator Jurjen Creman bedanken, die mij in contact met het Centraal Museum heeft gebracht.

Het werken met de vrijwilligers was erg leerzaam en leuk om te doen. Het was een zeer enthousiaste groep mensen en ik ben ontzettend dankbaar voor hun inzet bij het project. Het bleef mij verbazen hoe goed zij het lastige handschrift van Truus Schröder wisten te ontcijferen. Voor de aanvang van de stage vond ik het enorm spannend om zo'n grote groep mensen te coördineren, maar het is mij ontzettend goed bevallen. Ik wil de groep vrijwilligers dan ook graag bedanken voor hun deelname aan het brievenproject. Ook wil ik Maris van Leeuwen, Marion Dubbelman en Inge Zwirs bedanken voor hun bijdrage aan het project. Daarnaast ben ik Jessica van Geel (auteur van het boek *I love you, Rietveld*) enorm dankbaar voor haar bijdragen aan de Zoom-bijeenkomsten en nieuwsbrieven.

Vanaf half april mocht ik twee dagen in de week op zaal werken om te helpen bij de verhuizing van het poppenhuis. Dit zeventiende-eeuwse poppenhuis is een erg bijzonder object en zat elke keer weer vol verrassingen. Ik heb enorm genoten van het hanteren en fotograferen van deze unieke objecten. Ik ben dan ook zeer dankbaar dat het Centraal Museum twee stagiaires deze spannende en bijzondere klus heeft toevertrouwd.

Als laatste wil ik graag mijn stagebegeleiders Marije Verduijn en Natalie Dubois bedanken. Zij hebben mij enorm geholpen bij het uitvoeren van het brievenproject. In het begin vond ik het nog erg spannend en was het werk een grote uitdaging. Zij stonden, ondanks de fysieke afstand, altijd voor mij klaar wanneer ik hulp nodig had. Hierbij wil ik ook mijn stagebegeleider vanuit de Reinwardt Academie Gerdie Borghuis bedanken, die mij heeft ondersteund en begeleid tijdens de stageperiode. Ik kijk met trots en blijdschap terug op mijn maanden bij het museum en had mij geen fijnere afstudeerstage kunnen wensen.

Wendy Ettema
30 mei 2021

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	3
VOORWOORD.....	4
INHOUDSOPGAVE	5
INLEIDING	6
HOOFDSTUK 1: HET CENTRAAL MUSEUM.....	7
1.1. HET MUSEUM	7
1.2. DE ORGANISATIE.....	7
1.3. MISSIE.....	8
1.4. STAGE BIJ HET CENTRAAL MUSEUM	8
1.5. HET RIETVELD SCHRÖDERHUIS	9
1.6. DE BRIEVEN VAN TRUUS SCHRÖDER.....	10
HOOFDSTUK 2: HET BRIEVENPROJECT: PROJECTDEFINITIE EN VOORBEREIDING.....	12
2.1. AANLEIDING VAN HET PROJECT	12
2.2. DOEL EN RESULTAAT	12
2.3. VOORBEREIDINGSFASE.....	13
2.4. VRIJWILLIGERSPROJECTEN	14
HOOFDSTUK 3: HET BRIEVENPROJECT: UITVOERINGSFASE	15
3.1. WERKEN MET VRIJWILLIGERS	15
3.2. TRANSCRIBEREN	15
3.3. NIEUWSBRIEVEN	16
3.4. ZOOM-BIJEENKOMSTEN	16
HOOFDSTUK 4: HET BRIEVENPROJECT: AFRONDINGSFASE	18
4.1. NAKIJKWERK	18
4.2. TOEKOMSTIG GEBRUIK	18
4.3. HET ROOSTER	18
4.4. DE IJSBERG ZICHTBAAR MAKEN.....	19
HOOFDSTUK 5: DE POPPEN PAKKEN HUN BIEZEN	20
5.1. HET POPPENHUIS VAN PERTONELLA DE LA COURT	20
5.2. HANTEREN	21
5.3. FOTOGRAFIE.....	21
5.4. VERPAKKEN.....	22
5.5. REGISTREREN	22
HOOFDSTUK 6: EVALUATIE EN REFLECTIE	23
6.1. ONGANG MET VRIJWILLIGERS	23
6.2. HET EINDRESULTAAT	23
6.3. PLANNING.....	24
CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN	25
CONCLUSIE.....	25
AANBEVELINGEN	25
BRONNEN	26
BIJALGEN.....	28
BIJLAGE I: VOORBEELDTRANSCRIPTIE.....	28
BIJLAGE II: INVOERINSTRUCTIE	32
BIJLAGE III: NAMENLIJST.....	35
BIJLAGE IV: NIEUWSBRIEVEN	39
BIJLAGE V: STUKJE VOOR DE INTERNE NIEUWSBRIEF	55
BIJLAGE VI: OVERZICHT VAN EEN AANTAL OBJECTFOTO'S	56
BIJLAGE VII: OVERZICHT VAN WERKFOTO'S VAN EEN FOTOSHOOT.....	58

INLEIDING

Dit stageverslag is het beroepsproduct van de afstudeerstage van de Bachelor Cultureel Erfgoed aan de Reinwardt Academie te Amsterdam. Gedurende de stageperiode heb ik gewerkt aan een hoofdproject en een deelproject bij het Centraal Museum te Utrecht. Het gaat hierbij om het coördineren en begeleiden van vrijwilligers voor het brievenproject en de verhuizing van het zeventiende -eeuwse poppenhuis.

Het Centraal Museum beheert het Rietveld Schröderarchief waarin een grote hoeveelheid brieven opnieuw was opgedoken. Deze brieven bestaan uit correspondentie tussen Truus Schröder en haar dochter Hanneke (Han) Schröder en zijn allemaal gedigitaliseerd. Dit leverde uiteindelijk 804 objecten op, bestaande uit ruim 4.000 scans. De taak van de stagiair was het coördineren en begeleiden van een groep van circa 36 vrijwilligers bij het transcriberen van deze brieven.

In dit stageverslag worden de stageopdracht en de gemaakte keuzen besproken en toegelicht. Als eerste zal worden ingegaan op de stage-verlenende instelling en de personen uit de brieven. Vervolgens wordt in drie hoofdstukken het brievenproject besproken met alle taken en keuzes. Daarna wordt het project 'de poppen pakken hun biezen' en mijn rol hierin nader toegelicht. En als laatste wordt er op de stage gereflecteerd en worden de conclusies en aanbevelingen besproken.

HOOFDSTUK 1: HET CENTRAAL MUSEUM

Om meer inzicht te krijgen in de stage zal in dit hoofdstuk eerst nader worden ingegaan op de stage-verlenende instelling. Eerst wordt het museum zelf besproken en vervolgens worden het Rietveld Schröderhuis en de brieven van Truus nader toegelicht.

1.1. HET MUSEUM

Het Centraal Museum in Utrecht is het oudste stedelijk museum van Nederland. Het ontstond in 1930 in een periode van bevolkingsgroei en stadsuitbreiding. Het museum begon in een paar ruimtes bovenin het stadhuis onder toezien van Burgemeester Van Asch van Wijk. In 1938 verhuisde de collectie toen het Stedelijk Museum voor Oudheden werd geopend.¹ Door de jaren heen werd de collectie steeds meer uitgebreid met werken en voorwerpen die een betekenis hadden voor de stad Utrecht. In 1921 werd de collectie uiteindelijk samengevoegd met diverse particuliere collecties en ontstond het Centraal Museum in het voormalige Agnietenklooster waar het museum nog steeds in is gevestigd.²

Afb. 1. Het Centraal Museum

Het museum bestaat niet alleen uit het Centraal Museum zelf. In 1970 werd het Rietveld Schröderhuis overgedragen aan de Stichting Rietveld Schröderhuis. Na het overlijden van de eigenaar van het Rietveld Schröderhuis, Truus Schröder in 1984, werd het interieur van het huis gerestaureerd. Na deze restauratiewerkzaamheden gaf de stichting het huis in beheer van het Centraal Museum. In 2006 opende het Dick Bruna Huis tegenover het Centraal Museum.³ Tien jaar later werd het huis omgebouwd tot het meer op kinderen gerichte Nijntje Museum, wat een grote publiekstrekker bleek te zijn. De Stichting Centraal Museum heeft recent grond naast het Nijntje Museum opgekocht, zodat het museum in de komende jaren kan worden verbouwd en uitgebreid.

1.2. DE ORGANISATIE

Het Centraal Museum maakt samen met het Nijntje Museum en het Rietveld Schröderhuis onderdeel uit van de overkoepelende organisatie Stichting Centraal Museum. Ze beschikken over een brede collectie, onderverdeeld in de volgende deelcollecties: moderne kunst, oude kunst, hedendaagse kunst, stadsgeschiedenis, mode en kostuums, toegepaste kunst en vormgeving (waaronder ook het Rietveld Schröderarchief valt) en de collectie Dick Bruna. Aan het hoofd van de stichting staan artistiek directeur Bart Rutten en zakelijk directeur Marco Grob. Sinds 2013 is het museum niet meer een dienst van de Gemeente, maar is het een zelfstandige stichting geworden.⁴

Het museum beschikt over een aantal zalen en vleugels voor de vaste opstelling, maar heeft ook een groot aantal expositieruimtes. De voornaamste hiervan zijn de ruimtes van de zogeheten 'stallen'. Een aantal recente grote tentoonstellingen zijn: Utrecht, Caravaggio en Europa, De tranen van eros, De ommuurde stad en Voices of fashion. Komende tijd wordt ook de vaste opstelling van het

¹ Centraal Museum, "Geschiedenis van het Centraal Museum" (versie 2021), <https://www.centraalmuseum.nl/nl/over-het-museum/organisatie/het-museum/geschiedenis-van-het-centraal-museum>, geraadpleegd 12 mei 2021.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Centraal Museum, "Missie en Visie" (versie 2021), <https://www.centraalmuseum.nl/nl/over-het-museum/organisatie/het-museum/stichting-centraal-museum>, geraadpleegd 12 mei 2021.

museum veranderd. Dit komt deels door geplande werkzaamheden in 2021 om een groot deel van het gebouw te verduurzamen.

In de tabel hiernaast is een overzicht van de diverse deelcollecties van het Centraal Museum met een inventarisatie van het aantal objecten. De Van Baaren collectie, Het Rietveld Schröderarchief en de Bruna-collectie zijn hierbij langdurige bruiklenen in beheer van het Centraal Museum.⁵ In het collectieplan benoemt het museum dat het motto voor hun tentoonstellingen *“Utrecht is onze basis, de wereld is ons speelveld”* is.⁶ Daarnaast geven zij in hun collectiebeleidsplan aan zich meer te willen focussen op maatschappelijke relevantie, diversiteit en duurzaamheid.⁷

OUDE KUNST	4.000
MODERNE & HEDENDAAGSE KUNST	7.500
VAN BAAREN	460
TOEGEPASTE KUNST	20.000
MODE	10.000
STADSGESCHIEDENIS	12.000
BRUNA	15.000
RIETVELD	10.000
SCHRÖDERARCHIEF	

Het Centraal Museum geeft in het meerjarenbeleidsplan aan, dat ze de komende jaren 325.000 tot 350.000 bezoekers willen trekken.⁸ Hierbij gaat het om het totaal aan bezoekers van het Centraal Museum, Nijntje Museum en het Rietveld Schröderhuis. In 2019 had het museum een bijzonder goed jaar en lag dat getal een stuk hoger, namelijk 364.000 bezoekers.⁹ Door diverse verbouwingen in zowel het Centraal Museum als het Nijntje Museum en door Corona zullen deze cijfers de komende jaren naar verwachting echter een stuk lager uitvallen.

1.3. MISSIE

De missie van het Centraal Museum luidt: *‘In het Centraal Museum wordt u verrijkt door kunst en cultuur uit onze wereld van Utrecht’*.¹⁰ Het museum geeft met haar tentoonstellingen en activiteiten aan, dat ze de stad cultureel willen versterken om zo midden in de maatschappij te staan. Sinds de verzelfstandiging van het museum in 2013 ligt de focus tevens op een doelmatige bedrijfsvoering en het handelen als een culturele onderneming. In het meerjarenplan van het museum benoemt het zes kernwaardes: toegankelijk, ambitieus, deskundig, verrijkend, verbindend en betrokken.¹¹

In het meerjarenbeleidsplan geeft het Centraal Museum aan, dat ze de verbinding tussen het aanbod en bezoeker willen versterken door drempels te verlagen. Hierbij focussen zij zich op doelgerichte communicatie en marketing, educatie en digitale- en internationale verbindingen.¹² Ook wil het museum hierbij meer aandacht besteden aan diversiteit en inclusie om een breder publiek naar het museum te krijgen. Bij de huidige tentoonstelling *Voices of Fashion* speelt diversiteit bijvoorbeeld een belangrijke rol en hoopt het museum een divers publiek te trekken.

1.4. STAGE BIJ HET CENTRAAL MUSEUM

Binnen het museum kwam ik te werken binnen de afdeling Collectiebeheer onder begeleiding van hoofd collectiemanagement Marije Verduijn en conservator toegepaste kunst en vorming Natalie Dubois. Hierbij kwam ik tevens veel in contact met senior medewerker Documentatie & Onderzoek Chantal Perlee, Coördinator Publieksservice Marion Dubbelman en collectiebeheerder Pascale Pere.

⁵ Centraal Museum, Collectiebeheer. Marije Verduijn. *Collectiebeleidsplan 2021-2024*. (Utrecht: 2019). 10.

⁶ Ibidem, 3.

⁷ Ibidem, 5.

⁸ Centraal Museum. *Meerjarenbeleidsplan 2021-2014*. (Utrecht: 2020). 30.

⁹ Centraal Museum. *Jaarverslag 2019*. (Utrecht: 2020). 2.

¹⁰ Centraal Museum, “Missie en Visie” (versie 2021), <https://www.centraalmuseum.nl/nl/over-het-museum/organisatie/het-museum/stichting-centraal-museum, geraadpleegd 12 mei 2021>.

¹¹ Centraal Museum. *Meerjarenbeleidsplan 2021-2014*. (Utrecht: 2020). 9.

¹² Ibidem, 15.

Een belangrijk aspect van de stage was het onderhouden van contact met de circa 36 vrijwilligers van het museum die zich voor het Brievenproject hadden aangemeld.

Omdat er twee stagiaires van de Reinwardt bij het museum stage gingen lopen, is er afgesproken om bij elkaars stage te helpen. Voor mij hield dit in, dat ik vanaf eind april twee dagen in de week hielp bij het verhuisproject van het poppenhuis. Hierbij ging het om het registreren, fotograferen en verpakken van de vele objecten uit dat poppenhuis. Hier tegenover stond, dat de andere stagiair 4 uur in de week zich bezig zou houden met het transcriberen van brieven voor het brievenproject. In hoofdstuk 5 zal nader worden ingegaan op mijn bezigheden binnen het poppenhuisproject.

De brieven die door de vrijwilligers zijn getranscribeerd maken deel uit van het Rietveld Schröderarchief. De stage bestond voornamelijk uit het begeleiden en aansturen van deze grote groep vrijwilligers bij het transcriberen van deze brieven. In hoofdstuk 2, 3 en 4 zal verder worden ingegaan op het brievenproject en de bijbehorende taken. Om meer context aan de stageopdracht te geven wordt hieronder eerst meer verteld over het Rietveld Schröderhuis, haar bewoners en over de personen uit de brieven.

1.5. HET RIETVELD SCHRÖDERHUIS

Het Rietveld Schröderhuis werd in 1924 ontworpen door meubelmaker Gerrit Rietveld in opdracht van Truus Schröder. Truus Schröder was net weduwe geworden toen zij het stuk grond aan de Prins Hendriklaan in Utrecht kocht, waar uiteindelijk het bekende huis werd gerealiseerd.¹³ Bij het ontwerpen van het huis speelde Truus Schröder een belangrijke rol. Ze had duidelijke ideeën over wat voor huis het moest worden: sober en leefbaar. Het huis was voor Rietveld een droomopdracht en voor Truus Schröder een droomhuis. De overgangen tussen binnen en buiten, de strakke lijnen en het gebruik van primaire kleuren zorgen ervoor dat het huis de Stijl ademt.¹⁴ Truus Schröder heeft gedurende de rest van haar leven in het huis gewoond. Toen haar kinderen het huis uitgingen verhuurde zij regelmatig kamers in het huis aan voornamelijk studenten.

Afb. 2. Het Rietveld Schröderhuis aan de Prins Hendriklaan in Utrecht

Truus Schröder richtte in 1970 de Stichting Rietveld Schröderhuis op die na haar overlijden het huis zouden erven. Met de oprichting van deze Stichting wilde ze de toekomst van het huis waarborgen. Nadat de Stichting diverse restauraties liet uitvoeren werd het in erfpacht gegeven aan de gemeente Utrecht, wie het beheer overdroeg aan het Centraal Museum. Dat beheer betreft niet alleen het huis, maar ook het complete Rietveld Schröderarchief. Sinds 1987 is het huis toegankelijk voor publiek en in 2000 kreeg het de status van Unesco Werelderfgoed.¹⁵ Het huis naast het Rietveld Schröderhuis, waar tegenwoordig het ticketoffice in is gevestigd, kent eveneens een bijzondere geschiedenis. In de periode van de Tweede Wereldoorlog werd dit huis namelijk bewoond door verzetsstrijder Truus van Lier. In 2021 is er een Stolperstein en plaquette bij het huis geplaatst om haar te eren.¹⁶

¹³ R. Koot, V. de Lange en I. van Zijl, *Rietveld Schröder House*. (Utrecht: Centraal Museum, 2017), 16.

¹⁴ Ibidem, 27

¹⁵ Rietveld Schröderhuis, "Centraal Museum & Rietveld" (versie 2021), <https://www.rietveldschroderhuis.nl/nl/over/centraal-museum-rietveld>, geraadpleegd 15 mei 2021.

¹⁶ Redactie, "Utrechtse verzetsheldin Truus van Lier op honderdste geboortedag geëerd met plaquette en Stolpersteine", DUIC, 22 april 2021, <https://www.duic.nl/algemeen/utrechtse-verzetsheldin-truus-van-lier-op-honderste-geboortedag-geëerd-met-plaquette-en-stolpersteine/>.

1.6. DE BRIEVEN VAN TRUUS SCHRÖDER

De brieven uit het brievenproject bestaan uit correspondentie tussen Truus Schröder en haar jongste dochter Hanneke Schröder. Truus Schröder-Schröder werd geboren in 1889 in Deventer en trouwde in 1911 met de Brabantse Frits Schröder.¹⁷ In het jaar van haar huwelijk ontmoette ze ook de meubelmaker en architect Gerrit Rietveld. Alhoewel zij beiden waren getrouwd bleven ze elkaar opzoeken. Frits en Truus bleken op veel fronten tegenpolen van elkaar te zijn en stonden op een geheel andere wijze in het leven. Na het overlijden van Frits in 1923 kocht Truus het stukje grond in Utrecht waar zij samen met Rietveld haar droomhuis zou gaan bouwen.¹⁸ Ondanks dat Rietveld nog steeds was getrouwd, hadden Truus en hij al meer dan veertig jaar een geheime relatie. Rietveld was ook regelmatig in het huis te vinden en trok er in 1957 zelfs in. Zeven jaar hebben zij samen in het huis gewoond tot Rietveld in 1964 overleed. Truus stierf eenentwintig jaar later in 1985 in het Rietveld Schröderhuis op vijfennegentigjarige leeftijd.¹⁹ Ze had zestig jaar in haar droomhuis mogen wonen.

Afb. 3. Truus Schröder

Afb. 4. Familieportret van de Schröders uit 1950

Afb. 5. Cora en Han in 1942 in Lissabon

Samen met Frits Schröder heeft Truus Schröder drie kinderen gekregen. Alhoewel de brieven waren geschreven aan Han, kwamen haar andere kinderen en Rietveld er ook regelmatig in voor. Binnert Schröder werd op 20 juli 1912 geboren en was het oudste kind van Truus. Het grootste deel van zijn jeugd bracht hij door aan de Biltstraat 135 in het oosten van Utrecht. Dat huis stond in een nette wijk en was een veel 'gangbaarder' huis dan hun toekomstige woning.²⁰ Toen hij 24 jaar was trouwde Binnert met Els met wie hij drie kinderen kreeg. In 1940 vertrok hij samen met haar naar Indië waar het gezin uit elkaar werd gehaald en Binnert naar een burgerkamp moest. Hierdoor was communicatie voor lange tijd niet mogelijk. In 1945 werd het gezin uiteindelijk in Australië weer herenigd. Pas eind jaren vijftig keerde Binnert weer terug naar Nederland. Hij overleed uiteindelijk als laatste van de kinderen in 1994.²¹

Marjan Schröder was het tweede kind van Truus en Frits en werd een jaar na haar broer op 8 november in 1913 geboren. Begin 1933 deed zij haar eindexamen, waarna ze met weinig zin aan een opleiding tot montessorionderwijzeres begon. Vervolgens vertrok ze naar Amsterdam om aan de School voor Maatschappelijk Werk te studeren.²² In 1942 ging Marjan naar Utrecht, waar ze bij de N.V. Biscuit- en Chocoladefabriek Victoria als 'maatschappelijk fabriekswerker' bij de personeelsafdeling ging werken. In deze periode schreef ze haar moeder af en toe over een man op wie zij verliefd was, maar een huwelijk is er nooit van gekomen. In 1989 kreeg zij een hersenbloeding waarna ze tien weken in coma heeft gelegen. Een jaar later, in 1990, is zij uiteindelijk overleden.²³

¹⁷ J. van Geel, *I love you, Rietveld*. (Amsterdam: Uitgeverij Lebowski, 2018.), (geraadpleegd via e-book).

¹⁸ Ibidem, (geraadpleegd via e-book).

¹⁹ Ibidem, (geraadpleegd via e-book).

²⁰ Ibidem, (geraadpleegd via e-book).

²¹ Ibidem, (geraadpleegd via e-book).

²² Ibidem, (geraadpleegd via e-book).

²³ Ibidem, (geraadpleegd via e-book).

De jongste dochter van Truus was Hanneke Schröder die in 1918 werd geboren. In haar tienerjaren werkte Han in de meubelmakerij bij Rietveld en Gerard van de Groenekan (een leerling van Rietveld). Zowel Rietveld als het huis waren een belangrijke invloed op het toekomstige werk van Han. In 1936 ging Han architectuur aan de Eidgenössische Technische Hochschule in Zürich studeren. Hier woonde zij op kamers bij Florence; een twintig jaar oudere vrouw met wie zij een relatie kreeg.²⁴ In 1941 verhuisde Han naar Lissabon waar ze in haar nieuwe baan Cora ontmoette. Zij was in 1938 uit Nederland gevlucht en kreeg met Han een relatie. Zowel Florence als Cora speelde in het leven van Han een belangrijke rol en komen in de brieven van Truus regelmatig voor.²⁵

Na de oorlog keerde Han in 1946 weer terug naar Nederland waar ze tot 1949 werkte in het Stedelijk Museum in Amsterdam. Daarna werkte ze een aantal jaar bij het architectenbureau van Rietveld en begon ze haar eigen bureau. In 1963 verhuisde Han naar de Verenigde Staten waar ze weer bij Florence ging wonen en zich aan de binnenhuisarchitectuur wijdde. Ze gaf aan diverse universiteiten en scholen les en werd uiteindelijk zelfs professor aan de New York Institute of Technology.²⁶ Tussen 1972 en 1987 dacht Han mee bij de restauratie van het Rietveld-Schröderhuis waar ze als kind had gewoond waarna het pand een museum is geworden. Han Schröder overleed uiteindelijk in maart 1992 in het ziekenhuis in Amsterdam.²⁷ In de nieuwsbrieven in de bijlagen worden Han, Binnert, Marjan, Florence en Cora uitgebreider besproken.

Omdat Han veel in het buitenland woonde wilde Truus dat zij haar regelmatig bleef schrijven. Dit heeft de grote hoeveelheid brieven opgeleverd die bij het brievenproject door de vrijwilligers zijn getranscribeerd. Sommige brieven gingen in op belangrijke gebeurtenissen zoals het overlijden van Rietveld of over het huis. De meeste brieven bestaan echter uit Truus die Han schrijft over de dagelijkse gang van zaken. In het volgende hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de stageopdracht en het maken van transcripties.

---

²⁴ J. van Geel, *I love you, Rietveld*. (Amsterdam: Uitgeverij Lebowski, 2018.), (geraadpleegd via e-book).

²⁵ Ibidem, (geraadpleegd via e-book).

²⁶ Ibidem, (geraadpleegd via e-book).

²⁷ Ibidem, (geraadpleegd via e-book).

HOOFDSTUK 2: HET BRIEVENPROJECT: PROJECTDEFINITIE EN VOORBEREIDING

In het vorige hoofdstuk werd ingegaan op de stage verlenende instelling. In dit hoofdstuk zal de stageopdracht worden belicht. Hierbij worden ook de doelen, het gewenste resultaat en de voorbereidingsfase van het project besproken.

2.1. AANLEIDING VAN HET PROJECT

Zoals in het vorige hoofdstuk werd besproken beheert de Stichting Centraal Museum het Rietveld Schröderhuis en het Rietveld Schröderarchief. Binnen dit archief zijn recent een grote hoeveelheid brieven (opnieuw) opgedoken, die Truus Schröder aan haar dochter Han Schröder schreef. Deze brieven dragen bij aan de kennis over Truus Schröder en zijn een belangrijke toevoeging aan het archief. Door de brieven digitaal toegankelijk en doorzoekbaar te maken kunnen de brieven bijdragen aan onderzoek naar het leven van Truus Schröder, Han Schröder, Gerrit Rietveld en het Rietveld Schröderhuis. Daarnaast viert het Rietveld Schröderhuis in 2024 haar honderdjarig jubileum. De brieven kunnen een interessante bron zijn voor de activiteiten die dan gepland zullen worden. Ook bevat de website van het huis het 'Ruimteboek'. Hierbij worden de verschillende delen van het huis gekoppeld aan archiefstukken zoals bouwtekeningen en foto's. Informatie uit de brieven van Truus Schröder aan Hanneke Schroder over restauraties, lekkages en verbouwingen in de brieven kan aan dit Ruimteboek worden gekoppeld.

De brieven die Truus Schröder aan haar dochter schreef zijn door een extern bedrijf gedigitaliseerd. Dit leverde uiteindelijk 804 objecten op, bestaande uit ruim 4.000 losse scans. Het museum wilde deze brieven door een grote groep vrijwilligers laten transcriberen. De eerste 71 brieven zijn als pilot getranscribeerd door de auteur van het boek *I love you, Rietveld*, Jessica van Geel. Uit deze pilot concludeerde het museum dat het transcriberen zeer waardevol zou zijn, maar dat het te kostbaar zou zijn om dit voor alle brieven door een betaalde kracht te laten doen. De overige 734 brieven moesten daarom worden verdeeld onder de groep vrijwilligers. Mijn taak was om deze groep vrijwilligers aan te sturen en te begeleiden. Dit is de kern van mijn stage-opdracht geweest. Tevens zou ik zelf ook deelnemen aan het project door brieven te transcriberen. Voor het Centraal Museum is dit het eerste project waarbij gebruik wordt gemaakt van crowdsourcing. Alhoewel zij over een pool van vrijwilligers beschikken, worden deze normaliter als publieksmedewerkers ingezet.

Voor de aanvang van de stageperiode heeft het museum binnen de vaste pool van vrijwilligers gevraagd wie er interesse had om deel te nemen aan dit project. Dit leverde uiteindelijk 36 vrijwilligers op. Ook een aantal vaste medewerkers van het museum gaven zich op om deel te nemen. Door corona hadden een aantal medewerkers (kassa- en publiekspersoneel) tijd over en ze wilden graag aan het werk.

2.2. DOEL EN RESULTAAT

Het doel van het project is dat uiteindelijk alle 804 brieven zijn getranscribeerd. Het streven is hierbij dat alle transcripties zijn nagelopen en samengevoegd in één document wat kan worden verwerkt in het registratiesysteem van het museum. Dan ontstaat de koppeling tussen de transcripties en de scans en kan alles online worden aangeboden op de website van het museum. Het gaat hierbij om een groot document met daarin alle transcripties met bijbehorende metadata van de brieven van Truus. De metadata werden door de vrijwilligers al tijdens het transcriberen ingevuld en hoeven dus niet later nog te worden toegevoegd. Ook verstuurde ik ongeveer iedere drie weken een nieuwsbrief naar de vrijwilligers. Hiervoor werd steeds informatie uit de ingeleverde transcripties gehaald en onderzoek gedaan naar belangrijke personen uit de brieven. Deze nieuwsbrieven bestonden elke

keer ook uit een document van 2-4 pagina's in de huisstijl van het museum. Naast de nieuwsbrieven zijn er ook regelmatig via Zoom bijeenkomsten georganiseerd om sociaal contact te onderhouden met de vrijwilligers. Omdat het project voor een groot deel afhankelijk is van vrijwilligers was het uiteindelijke resultaat afhankelijk van de snelheid van deze groep. Het streven was dat alle transcripties af, nagekeken en samengevoegd zijn tot één lang document op 8 juni 2021.

Het was de bedoeling om de kwaliteit van de transcripties zo hoog mogelijk te krijgen, en dus bij voorkeur met zo min mogelijk fouten. Aangezien elke vrijwilliger op zijn eigen niveau en wijze werkte was het belangrijk om door middel van begeleiding dit niveau zo hoog mogelijk te krijgen. Om de kwaliteit zo goed mogelijk te waarborgen, heb ik vroeg in het proces de vrijwilligers een 'proeftranscriptie' laten sturen om feedback op te geven. Uiteindelijk bleken de vrijwilligers de instructies niet allemaal even grondig nageleefd te hebben waardoor het nakijken meer tijd kostte dan verwacht.

2.3. VOORBEREIDINGSFASE

Mijn eerste introductie van dit project vond plaats op vrijdag 8 januari 2021 tijdens een Zoom-meeting. Deze meeting was georganiseerd door het hoofd collectiebeheer Marije Verduijn, om de vrijwilligers die zich hadden aangemeld meer te vertellen over het project. Daarbij was er een kort moment ingeroosterd waarin ik mij aan de vrijwilligers kon voorstellen. Ook vertelde Jessica van Geel wat over wie Truus Schröder was en over haar pilot van de eerste 71 brieven.

Om ervoor te zorgen dat het project bij aanvang van de stage al van start kon gaan heb ik op vrijdag 15 januari een dag gewerkt. Ik heb toen een Excel bestand met een overzicht van alle scans bekeken. Hierin heb ik het aantal brieven geïnventariseerd en vervolgens onderverdeeld onder alle vrijwilligers. Hieruit kwam voort dat elke vrijwilliger in principe drie batches van zes brieven ging transcriberen. In een Excel bestand met de lijst van deelnemers heb ik vervolgens iedereen aan een 'maatje' gekoppeld. Het 'maatje' was bedoeld voor de vrijwilligers om mee samen te kunnen werken. Daarnaast zorgde het 'maatje' ervoor dat de vrijwilligers ondanks de coronamaatregelen toch nog een extra vorm van sociaal contact met elkaar hadden. Vervolgens heb ik een conceptmail opgesteld voor de vrijwilligers met informatie over het project en de bijlagen. Deze bijlagen bestonden uit: de werkinstructie, een voorbeeld van een transcriptie, een lijst met veel voorkomende namen en een werkbestand. Deze bijlagen waren voor aanvang van het project al door Marije Verduijn met behulp van de pilot van Jessica van Geel opgesteld en gedurende het project door mij aangevuld. Deze mail heb ik vervolgens individueel voor elke vrijwilliger aangepast met een persoonlijke aanhef en een We Transfer link naar de eerste zes brieven. Het versturen van deze mails kostte veel tijd, maar is wel binnen de werkdag op 15 januari gelukt. De meest recente versie van de instructies en de namenlijst zijn in de bijlage opgenomen.

Voor aanvang van deze werkdag moest ik eerst de online werkomgeving van het museum werkend krijgen. Door corona was het kantoorgebouw van het museum beperkt toegankelijk en moest iedereen waar mogelijk vanuit huis werken. Het installeren van de 'remote desktop' kostte meer tijd en moeite dan ik had voorzien. Deze werkdagen voor de officiële aanvang van de stage hebben er wel voor gezorgd dat ik tijdens mijn eerste week direct van start kon. Naar aanleiding van de eerste mail waren er veel vragen binnengekomen over het transcriberen. Deze vragen heb ik in overleg met Marije Verduijn kunnen beantwoorden. Deze voorbereidingsfase was niet alleen handig voor een snelle start van het project, maar zorgde er ook voor dat ik goed ingewerkt kon worden.

2.4. VRIJWILLIGERSPROJECTEN

Zoals eerder benoemd is het brievenproject voor het Centraal Museum de eerste keer dat zij door middel van crowdsourcing archieven lieten transcriberen. Hierbij vroegen zij vrijwilligers en collega's om mee te werken aan een project. Dat had voordelen voor beide partijen: het museum kon bruikbare informatie verkrijgen door extra mankracht in te zetten. Aan de andere kant voelden de 'sourcees' zich betrokken bij het museum en konden zij meer waarde toekennen aan hun museumervaring.²⁸ Daarnaast gaf het hen dit de mogelijkheid om zich te verdiepen in een onderwerp waarin zij zich interesseren en kregen zij de kans om met uniek materiaal te werken.

In de handleiding voor vrijwilligersbeleid in musea van de Museumvereniging wordt gesteld dat vrijwilligers zich graag op projectbasis voor musea willen inzetten. Ze beschrijven dit als 'episodisch vrijwilligerswerk' waarbij iemand zich aanmeldt voor een project van een afgebakende tijdsperiode.²⁹ Bij het brievenproject bleek dit echter anders te lopen. De vaste pool vrijwilligers had door de coronamaatregelen vrije tijd over en veel van hen wilden daardoor aan het project deelnemen. Je zou hierbij kunnen stellen dat het brievenproject op een ideaal moment werd uitgevoerd. Normaliter werken de meeste vrijwilligers als kassamedewerkers of publieksbegeleiders. Door middel van het brievenproject konden zij dus ondanks de fysieke afstand tot het Centraal Museum, toch betrokken blijven bij de organisatie. Diverse vrijwilligers gaven ook aan het prettig te hebben gevonden om zich in te kunnen zetten voor het museum, ondanks dat deze dicht was.

Het crowdsourcingplatform VeleHanden van Picturea is een bekend voorbeeld waarbij transcriptieprojecten door groepen vrijwilligers worden uitgevoerd. Via hun website kunnen musea en archieven hun "gedigitaliseerde collecties ter ontsluiting aanbieden aan het grote publiek."³⁰ Het kan hierbij bijvoorbeeld gaan om het inventariseren van archiefstukken, het georefereren van oude kaarten en het transcriberen van oude handschriften.

Op de website van VeleHanden kunnen bezoekers zien welke projecten er momenteel lopen en zich daarvoor aanmelden. Ook kunnen zij hier het indexeren oefenen met een voorbeeld. Hoeveel indexen of transcripties de deelnemers willen maken hangt van hen zelf af, er is geen minimum of maximum. Het brievenproject is een vergelijkbaar project als VeleHanden. Beide projecten zijn afhankelijk van vrijwilligers en worden met behulp van scans uitgevoerd. Het verschil bij het brievenproject is hierbij dat het project intern wordt uitgevoerd door een groep vrijwilligers bekend bij het Centraal Museum. Door gebruik van eigen vrijwilligers en begeleiding direct vanuit het museum kon er meer een 'groepsgevoel' worden gecreëerd dan als het museum het via VeleHanden had laten uitvoeren.

---

²⁸ Cristiano Agostino, "Museum Crowdsourcing as Playful Labour" in: *ICOFOM study series*. <https://journals.openedition.org/iss/545#text>.

²⁹ Popovic, M., E. Boss en L. Tonckens, *In de vaste collectie van het museum: de vrijwilliger. Handleiding voor vrijwilligersbeleid in musea*. (Movisie VSB, 2016), 14.

³⁰ Picturea, "Vele Handen" (versie 2021), <https://velehanden.nl/berichten/faq/overons>, geraadpleegd 16 mei 2021.

HOOFDSTUK 3: HET BRIEVENPROJECT: UITVOERINGSFASE

In dit hoofdstuk zal nader worden ingegaan op de uitvoering van het brievenproject. Er zal worden ingegaan op het werken met vrijwilligers, de begeleiding van deze groep en het transcriberen zelf.

3.1. WERKEN MET VRIJWILLIGERS

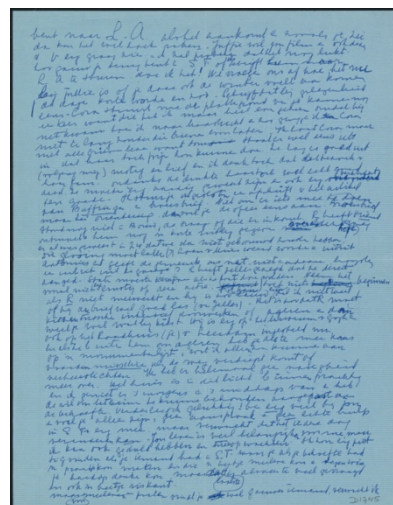
De eerste weken van het brievenproject kwamen er veel vragen binnen van de vrijwilligers over de instructies. Veel hadden twijfels of zij goed bezig waren of hadden vragen over specifieke metadatavelden en het gebruik van vierkante haakjes. In het begin was ik zelf nog niet toegekomen aan het transcriberen en had nog weinig inzicht over hoe dit in zijn werk ging. Hierdoor heb ik in de eerste weken besloten om de meeste vragen door te sturen naar hoofd collectiemanagement Marije Verduijn. De meest voorkomende vragen heb ik gebundeld om vervolgens in de aangepaste instructies mee te kunnen nemen. Toen ik zelf genoeg tijd had om aan het transcriberen te beginnen was dit steeds minder vaak nodig omdat ik meer inzicht kreeg in hoe dat ging.

Om de vrijwilligers persoonlijk te leren kennen was het plan om iedereen in de eerste weken van het project te bellen. In eerste instantie had ik hiervoor twee weken ingepland. Dit bleek echter drie weken te kosten omdat niet iedereen even goed bereikbaar was en sommige vrijwilligers meer behoefte hadden om wat langer te bellen. Het was echter erg fijn om iedereen persoonlijk te leren kennen en te merken hoe enthousiast zij over het project waren. Tijdens het telefoongesprek was het daarbij ook een mooi moment om de eerste 'proeftranscripties' die zij hadden gestuurd van feedback te voorzien.

In de eerste paar weken van het project vielen in totaal vier vrijwilligers af. Twee van hen haakten in de eerste week al af wegens gezondheidsproblemen. De andere twee gaven tijdens het telefoongesprek aan moeite te hebben met het transcriberen. Hieruit kon ik al afleiden dat de kans groot was dat zij zouden gaan stoppen. Ik heb toen aan de telefoon nog wel geprobeerd om hen te helpen door al hun vragen te beantwoorden en extra uitleg te geven. Echter kreeg ik van hen allebei zoals verwacht een week later een mail waarin zij aangaven te stoppen. Een andere vrijwilliger die moeite had met de opdracht heeft nooit aangegeven te stoppen, maar bleek achteraf weinig te hebben gedaan. De vrijgekomen brieven zijn in de loop van het project opgevangen door snelle vrijwilligers die het leuk vonden om extra brieven te transcriberen.

3.2. TRANSCRIBEREN

Het project bestond niet enkel uit het begeleiden van vrijwilligers bij het transcriberen, maar ik heb zelf ook drie batches getranscribeerd. De brieven uit mijn reeks kwamen uit 1963 en bestonden uit veel correspondentie over de verhoging van de snelweg langs het Rietveld Schröderhuis. Hier was Truus Schröder niet bepaald blij mee en ze had hier dan ook een uitgesproken mening over in de brieven. Zoals op de afbeelding 6 te zien is, is het handschrift van Truus Schröder vrij klein en priegelig. Aan het begin van de brief was het vaak nog goed leesbaar, maar hoe verder je in een brief kwam, hoe kleiner en slordiger zij ging schrijven. De eerste paar brieven kostten dan ook veel tijd en moeite om doorheen te komen, maar na een paar brieven raakte je gewend aan haar handschrift en ging dit beter. Een enkele keer zat er ook een brief van Gerrit Rietveld of Binnert Schröder tussen, die een stuk makkelijker waren om te transcriberen.

Afb. 6. Een van de brieven die Truus Schröder aan haar dochter schreef

Bij elke transcriptie moesten er metadatavelden worden ingevuld. Deze velden bestonden uit: het inventarisnummer, aantal vellen, datum, trefwoorden, materiaal, titel, adresgegevens en opmerkingen. Elke brief had een eigen inventarisnummer (bijvoorbeeld D1783) en kon uit diverse kantjes bestaan. Op veel van de brieven was de datum waarop het was geschreven terug te vinden en ook de afzender en geadresseerd waren vaak makkelijk te herleiden. Het materiaal verschilde in kleur pen en in het soort papier; vaak gebruikte Truus Schröder bijvoorbeeld blauw luchtpostpapier voor haar brieven. De titel was gebaseerd op de inhoud van de brief en moesten de vrijwilliger zelf opstellen. Dit leverde dan een zin op als " 'Brief waarin Truus schrijft over de verhoging van de weg langs het huis'. Deze metadatavelden zijn uiteindelijk van belang voor wanneer de transcripties in het registratiesysteem worden overgezet.

Ook waren er bij het transcriberen een paar belangrijke regels over het benoemen van onderstrepingen, doorhalingen en teksten in de kantlijn in de brieven. Deze elementen uit de brieven dienden namelijk aangegeven te worden met vierkante haakjes zoals bijvoorbeeld: [begin onderstreping] der onderstreepte tekst [einde onderstreping]. Deze regels over het gebruik van haakjes werden in de instructies uitgelegd en kwam ook bij de Zoom-bijeenkomsten een paar keer aan bod. Alhoewel het transcriberen een tijdrovende klus bleek, was dit ook voor mij erg fijn om te doen. Door zelf in het werk te duiken, kon ik de vragen van vrijwilligers een stuk beter beantwoorden. In de bijlagen is een voorbeeld van een scan met bijbehorende transcriptie en de instructies opgenomen.

3.3. NIEUWSBRIEVEN

Om de vrijwilligers meer context te bieden bij het transcriberen heb ik gedurende het project vier nieuwsbrieven geschreven. Elk van deze nieuwsbrieven begon met een korte introductie en een inhoudsopgave. Voor elke nieuwsbrief deed ik onderzoek naar belangrijke personen die veel in de brieven voorkomen. Hierbij ging het om: Hanneke Schröder, Binnert Schröder, Marjan Schröder, Florence en Cora. Ook werden er steeds nieuwsitems met betrekking tot het Rietveld Schröderhuis besproken zoals de legging van de 'Stolperstein' voor het buurmeisje van Truus Schröder. Daarnaast werd de voortgang van het project steeds kort besproken en was er ruimte om veel gestelde vragen door te nemen. Ook heb ik halverwege het uitvoeren van het brievenproject een stukje geschreven voor de interne nieuwsbrief van het Centraal Museum. Al deze nieuwsbrieven zijn in de bijlagen opgenomen.

3.4. ZOOM-BIJEENKOMSTEN

Om ondanks de fysieke afstand door corona toch sociaal contact met de groep vrijwilligers te kunnen onderhouden werden er in totaal vijf zoom-bijeenkomsten georganiseerd. De eerste vond, zoals in het vorige hoofdstuk werd besproken, plaats voor de officiële aanvang van de stage. De tweede vond plaats op 26 januari 2021 en werd nog grotendeels verzorgd door hoofd collectiebeheer Marije Verduijn. Voor deze bijeenkomst had ik de veel gestelde vragen van de vrijwilligers gebundeld om te kunnen bespreken. Op 19 februari 2021 was de derde bijeenkomst waarvoor ik een PowerPoint had voorbereid en voor een groot deel zelf aan het woord was. De bijeenkomsten werden elke keer opgenomen voor de vrijwilligers die er niet bij konden zijn. Deze keer bleek de opname echter mislukt, wat ik toen heb opgelost door een kort verslag te schrijven van de bijeenkomst. Bij de vierde Zoom-bijeenkomst op 19 maart nam ik volledig de leiding. Ik was de 'host' van de meeting en regelde tevens de PowerPoint. De laatste bijeenkomst vond plaats op 20 mei jl. en diende als afsluiting van het project voor de vrijwilligers. In deze bijeenkomsten was er steeds een PowerPoint voorbereid. Hierin werden veel gestelde vragen, de voortgang en informatie over het project verteld. Daarna was er ruimte voor de vrijwilligers om interessante vondsten uit hun brieven met

elkaar te kunnen delen. Bij elk van deze bijeenkomsten was Jessica van Geel (auteur van *I love you, Rietveld*) ook aanwezig; zij kon de vragen van vrijwilligers over de inhoud van de brieven beantwoorden. Bij de laatste bijeenkomst was er ook ruimte voor de vrijwilligers om het project te evalueren waar in hoofdstuk 6 verder wordt ingegaan.

Afb. 7. Een screenshot van een van de Zoom-bijeenkomsten met de vrijwilligers

HOOFDSTUK 4: HET BRIEVENPROJECT: AFRONDINGSFASE

In dit hoofdstuk zal de laatste fase van het brievenproject worden besproken. Er zal hierbij worden ingegaan op de nakijkwerkzaamheden, toekomstig gebruik van de transcripties en het bijhouden van het rooster. Ook zal er een nieuwe ontwikkeling op het gebied van transcriberen onder de loep worden genomen.

4.1. NAKIJKWERK

De laatste fase van het project bestond grotendeels uit het nalopen van de ingestuurde transcripties. Hiervoor had ik een aparte map gemaakt met kopieën van de documenten, die ik vervolgens stuk voor stuk kon nakijken. Omdat de hoeveelheid ‘objecten’ en documenten vrij overweldigend was heb ik een lijstje opgesteld met daarin alle nummers. Hierin kon ik op een overzichtelijke wijze de voortgang bijhouden.

Het nakijken bleek al gauw een veel grotere klus te zijn dan ik had aangenomen. Dat kwam vooral doordat veel vrijwilligers, ondanks mijn feedback en extra instructies, in hun transcripties veel fouten hadden gemaakt. Hierbij ging het vooral om het verkeerd invullen van de metadata en inconsequent gebruik van de haakjes. Ook bleek dat wanneer je zo’n grote groep vrijwilligers laat transcriberen, iedereen net op een andere wijze en met andere taalgebruik werkt. Hierdoor kostte het veel tijd en moeite om de transcripties aan te passen zodat deze meer in één stijl waren.

Het streven was om alle transcripties te hebben nagelopen en samengevoegd aan het einde van de stageperiode. Dit doel bleek echter vrijwel onhaalbaar binnen de resterende weken. Uiteindelijk heb ik 832 van de 804 transcripties nagelopen.

4.2. TOEKOMSTIG GEBRUIK

Als alle transcripties zijn nagelopen en samengevoegd tot één lang document dan kan deze als platte tekst worden overgezet in het registratiesysteem van het Centraal Museum. Hierdoor zijn straks niet alleen de scans van de brieven online toegankelijk, maar kan er ook op ieder woord uit de brieven gezocht worden. Daarnaast is er dankzij de metadatavelden die de vrijwilligers hebben ingevoerd ook een beter overzicht van de inhoud en vorm van elke individuele brief. Dit heeft als gevolg dat de brieven online toegankelijk en doorzoekbaar zullen zijn voor publiek.

De uiteindelijke gebruikers van het eindresultaat zullen het museum zelf en mensen met een interesse in het leven van Truus Schröder zijn. Dit kunnen mensen zijn die onderzoek doen naar haar voor studiedoeleinden, of die zelfs een boek willen publiceren over Truus Schröder of een gerelateerd onderwerp. Ook medewerkers van het Centraal Museum, die te maken hebben met het Rietveld Schröderarchief- en huis, zullen mogelijk gebruik willen maken van de transcripties. De vrijwilligers die aan het project hebben meegewerkt zullen vermoedelijk ook meer verdieping willen zoeken in het leven van Truus Schröder en daarom ook de andere brieven willen lezen. Ook zal de inhoud van de brieven gebruikt kunnen worden voor het jubileum van het Rietveld Schröderhuis in 2024.

4.3. HET ROOSTER

Een van de taken die bij het coördineren van het project hoorde, was het bijhouden van ‘Het Rooster’. Dit is een online rooster-tool waar het Centraal Museum gebruik van maakt. Hierin kunnen vrijwilligers zich voor diensten inschrijven en hun roosters bekijken. Bij de aanvang van het project heb ik diensten voor het brievenproject aangemaakt. Dit was belangrijk omdat vrijwilligers door het

inschrijven bij een dienst konden aangeven dat zij die week vier uur aan het project hebben gewerkt. Dit zorgt er uiteindelijk weer voor dat de vergoeding voor iedere vrijwilliger na afloop van het project kan worden berekend.

Afb. 8. Screenshot van de website van Het Rooster met een overzicht van de diensten van het brievenproject

4.4. DE IJSBERG ZICHTBAAR MAKEN

Momenteel zijn er veel ontwikkelingen gaande op het gebied van transcriberen en kunstmatige intelligentie (AI), wat ook opgaat voor de archiefwereld. Begin 2019 startte het Nationaal Archief in samenwerking met het Noord-Hollands Archief het project 'De ijsberg zichtbaar maken'.³¹ Het doel van het project was de archieven digitaal toegankelijk maken. Waar voorheen enkel een scan en inventaris beschikbaar waren, is het plan om in de toekomst geschreven teksten volledig doorzoekbaar te maken.³² Dit is al mogelijk door, zoals bij het brievenproject gebeurt, de scans handmatig te laten transcriberen. Dit is echter een tijdrovend proces waar veel mensen voor nodig zullen zijn, zeker voor archieven die vaak duizenden kilometers aan materiaal hebben staan. Met behulp van het transcriptieplatform Transkribus leert de AI handschriften herkennen en lezen. Hiervoor zijn echter wel nog steeds mensen nodig die de software trainen in het herkennen van een handschrift. Uit de pilot van het project bleek dat de software rond de 80% accuraat zou zijn, maar nog wel grondig moet worden gecontroleerd door mensen.³³ Ondanks dat het transcriberen met behulp van AI een stuk sneller kan, blijft er wel een grote rol voor vrijwilligers bestaan. Het Centraal Museum zou met behulp van deze technieken in de toekomst wellicht ook makkelijker een grote hoeveelheid transcripties kunne laten uitvoeren.

Afb. 9. Screenshot van de zoekmachine van het project de ijsberg zichtbaar maken

³¹ Symposium: "De ijsberg zichtbaar maken". Nationaal Archief en Noord-Hollands Archief, 17 mei 2021. <https://www.nationaalarchief.nl/beleven/nieuws/vooraankondiging-symposium-de-ijsberg-zichtbaar-maken>

³² Ibidem.

³³ Nationaal Archief, *Projectplan de ijsberg zichtbaar maken*. (Den Haag: 2018), 3.

HOOFDSTUK 5: DE POPPEN PAKKEN HUN BIEZEN

Naast het brievenproject heb ik tijdens mijn stage ook meegewerkt aan de verhuizing van een van de topstukken van het Centraal Museum: het poppenhuis. In dit hoofdstuk zal het poppenhuis zelf en de diverse werkzaamheden worden besproken.

5.1. HET POPPENHUIS VAN PERTONELLA DE LA COURT

Het zeventiende -eeuwse poppenhuis van Petronella de la Court (1624-1707) is een van de topstukken van het Centraal Museum en is al sinds 1921 onderdeel van de collectie.³⁴ Dit poppenhuis is vermoedelijk het oudste Hollandse poppenhuis en wordt gedateerd omstreeks 1670.³⁵ Het is zowel een kunstkabinet als een deftig zeventiende -eeuws huishouden in één. Petronella de la Court was getrouwd met Adam Oortmans, die een bierbrouwerij in Amsterdam had.³⁶ Ze was een groot verzamelaar en had een toegewijde kunstkamer waar het poppenhuis samen met andere miniatuurhuizen en kunstkabinetten stond.³⁷

Het poppenhuis is een bijzonder object gevuld met vele rariteiten. Het bestaat uit elf unieke kamers met 28 poppen.³⁸ De kast is gemaakt van diverse houtsoorten en had oorspronkelijk twee deuren met kleine ruiten.³⁹ Aan de inrichting van het huis hebben diverse kunstenaars en vaklieden bijgedragen. De miniatuurschilderijen zijn door verschillende kunstenaars geschilderd en hebben elk een unieke lijst. Voor het huis zijn diverse materialen gebruikt zoals hout, was, ivoor, zilver, glas, textiel, perkament en zelfs echt haar. Ook liggen er twee gedroogde miniatuurschildpadden en is voor de hond vermoedelijk muizenhuid gebruikt. Het poppenhuis biedt dus een unieke kijk in zeventiende -eeuwse (toegepaste) kunsttechnieken en huizen. Hieronder is een overzichtsaftbeelding van het poppenhuis met alle kamers opgenomen.

³⁴ M. van der Hut, "Een huishouding in 't kleyn" Het poppenhuis van Petronella de la Court in het Centraal Museum Utrecht. (KVMA reeks voor visueel erfgoed Nederland, 2020), 7.

³⁵ Ibidem, 19.

³⁶ Ibidem, 12.

³⁷ Ibidem, 14.

³⁸ Centraal Museum, "Het 17de-eeuwse poppenhuis" (versie 2021), <https://www.centraalmuseum.nl/nl/ontdek/verhalen/poppenhuis>, geraadpleegd 29 mei 2021.

³⁹ M. van der Hut, "Een huishouding in 't kleyn" Het poppenhuis van Petronella de la Court in het Centraal Museum Utrecht. (KVMA reeks voor visueel erfgoed Nederland, 2020), 19.

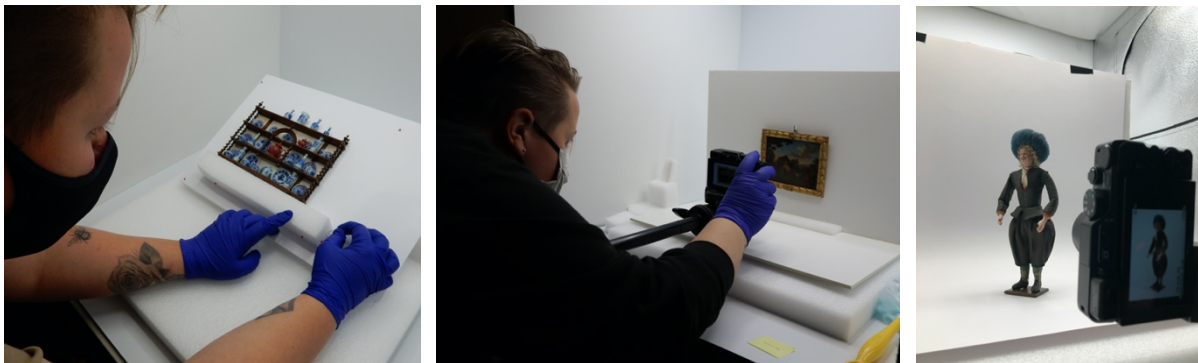
Omdat de vleugel van het Centraal Museum waar het poppenhuis nu staat zal worden verbouwd, moet het poppenhuis volledig worden ontmanteld. Dat betekent, dat alle individuele objecten uit het huis worden gehaald. Hierbij worden ze gedocumenteerd, gefotografeerd en vervolgens zo veilig mogelijk verpakt zodat ze naar het depot kunnen worden vervoerd. Naast het brievenproject heb ik vanaf half april ook twee dagen per week op zaal gestaan om te helpen bij deze verhuisklus. Het deel van de zaal waar het huis staat werd afgesloten door een hek zodat publiek op afstand kon meekijken bij de werkzaamheden. Door corona kon het publiek echter pas vanaf 5 juni op zaal meekijken.

5.2. HANTEREN

Omdat de objecten oud en vooral erg klein en fragiel zijn was een juiste hantering erg belangrijk. De eerste dag dat ik op zaal kwam werken vond ik dit dan ook ontzettend spannend. De meubel- en houtrestaurator Jurjen Creman gaf daarom uitgebreide instructies over hoe ik dit het beste kon doen. De grotere objecten waren vrij makkelijk om te verplaatsen, de kleine en vooral glazen objecten minder. Het glas was namelijk bijzonder fijn en fragiel, ook was veel van het glas vermoedelijk ziek en daardoor licht vochtig. Voor bijna alle objecten gold dat wij deze met handschoenen moesten hanteren. Op basis van aanbevelingen van de National Trust en de CCI (Canadian Conservation Institute) is er gekozen voor poedervrije Nitril handschoenen.⁴⁰

5.3. FOTOGRAFIE

Een van de taken waar ik mij op zaal het meest mee heb beziggehouden is het fotograferen van de objecten. De medewerker beelddocumentatie Dea Rijper had een instructie geschreven en ons ook fysiek op zaal extra uitleg gegeven. Op de middelste werktafel stond een grote fotokubus met daarvoor een statief met digitale camera. De kubus bevatte aan de bovenkant felle lampen die je kon dimmen en was van binnen helemaal wit. Hierin kon je de objecten plaatsen en met goede belichting en neutrale achtergrond fotograferen.

Afb. 10, 11 & 12. Het fotograferen van de objecten uit het poppenhuis in de fotokubus

Bij het fotograferen waren er een aantal dingen waar je op moest letten. Ten eerste moest je per object beslissen of de camera beter horizontaal of verticaal kon worden klaargezet. Vervolgens moest je ervoor zorgen dat het object niet onder- of overbelicht was. De camera stond standaard ingesteld op een diafragma van f/8 en de sluitertijd kon je aanpassen met een draaiknop. Ook kon je de belichting aanpassen met de dimmer en door zwarte doeken of witte blokken te gebruiken. Als laatste moest je er op letten dat het statief volledig stil stond, zodat er geen bewegingsonscherpte op de foto kwam.

⁴⁰ National Trust, *Manual of Housekeeping*. (Oxford: Butterman-Heinemann, 2006), 793.

Aan het einde van de dag moesten de foto's vervolgens worden overgezet op de computer. Hier kon je elke foto langsgaan op een groot scherm om vervolgens de beste eruit te kiezen. De gekozen foto's moesten vervolgens genummerd worden. Deze naamgeving begon met het objectnummer van het gehele poppenhuis (5000), vervolgens met het nummer van het specifieke object en als laatste het volgnummer van de foto. De eerste foto was vaak een overzichtsfoto of een foto van de voorzijde van het object. Hierdoor is het individuele object straks makkelijker herkenbaar in Axiell Collections. In de bijlagen zijn een aantal objectfoto's opgenomen die ik van de objecten uit het poppenhuis heb gemaakt.

5.4. VERPAKKEN

Tijdens het werken op zaal heb ik ook een aantal keer objecten verpakt. Hiervoor waren diverse dozen in verschillende maten besteld voor alle objecten. De grote objecten kwamen in kartonnen zuurvrije dozen op een bodem van ethafoam en de kleine objecten werden in vloeipapier en watten in sorteerdozen verpakt.⁴¹ Bij het verpakken was het belangrijk dat de objecten goed vastzaten zodat zij veilig op transport konden. Een van de groepen objecten die ik heb verpakt waren acht stoelen, een klavecimbel en een tafel. Deze werden samen in een grote zuurvrije 'meubeldoos' verpakt.⁴² De bodem bestond uit een stuk ethafoam schuim waarop de objecten konden worden vastgezet met kleinere stukken schuim, keperband en spelden.⁴³

Afb. 13, 14 & 15. De acht stoelen, klavecimbel en tafel voor en na dat deze in de doos waren verpakt

5.5. REGISTREREN

Als laatste moest gecontroleerd worden of alle gegevens in Axiell Collections nog correct waren. Het ging hierbij vooral om de afmetingen en het eventueel aanvullen van de beschrijving. Ook moest bij de standsplaats worden aangegeven dat de objecten in een doos zijn verpakt en op zaal staan. Er was een speciale account gemaakt voor de stagiaires waarin wij bevoegdheid kregen om velden te bewerken. Ook kreeg elk object en iedere doos een eigen barcode met het nummer. Het was belangrijk om de objectnummers bij iedere object vast te pinnen of plakken en elke doos te nummeren zodat deze makkelijk terug te vinden zijn in het depot.

⁴¹ A.C. Olbrechts, "Verpakken met Kunststof", <https://faro.be/kennis/bewaren-verpakkentransporteren/verpakken-met-kunststof>, geraadpleegd op 17 mei 2021.

⁴² Jansen – Wijsmuller & Beuns B.V., "Type G: museum- dozen vast deksel", <https://www.jwb.nl/nl/producten/dozen-zuurvrij-icn/type-g-museum-dozen-vast-deksel?>, geraadpleegd 5 juni 2021.

⁴³ University Product, "Ethafom & Related Products", <https://www.universityproducts.com/ethafoam>, geraadpleegd op 5 juni 2021.

HOOFDSTUK 6: EVALUATIE EN REFLECTIE

6.1. OMGANG MET VRIJWILLIGERS

In de handleiding voor vrijwilligersbeleid in musea van de Museumvereniging worden een aantal tips gegeven over de omgang met vrijwilligers binnen musea. Ten eerste moeten de verwachtingen voor de vrijwilligers duidelijk zijn. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om de taakomschrijving, beschikbare uren en begeleiding.⁴⁴ Bij het brievenproject was er voor de aanvang van het project een Zoom-bijeenkomst waarin de opdracht nader werd toegelicht en waar zij de ruimte kregen om vragen te stellen. Vervolgens konden zij via de mail bevestigen of zij dan ook aan het project wilden beginnen.

Het tweede punt dat in de handleiding wordt omschreven gaat over het managen van de motivatie van de vrijwilligers.⁴⁵ Bij het brievenproject was duidelijk zichtbaar dat niet iedere vrijwilliger even gemotiveerd was of snel en secuur werkte. Zeker gezien de grote groep vrijwilligers die meedeed was het vaak lastig om inzicht te krijgen in hun werkmotivatie. Zo leek een vrijwilliger aan het begin van het project vrij gemotiveerd te zijn, maar wel moeite te hebben met de werkzaamheden. Aan het eind bleek echter dat zij nauwelijks wat aan het project heeft gedaan. Dit sluit aan op wat in de handleiding wordt omschreven als een verschuiving in motivatie door de tijd heen. Als de groep fysiek samen had kunnen komen, zeker als de groep kleiner was geweest, dan vermoed ik dat het makkelijker was geweest overzicht te houden op de motivatie van de vrijwilligers.

Het derde punt wat in de handleiding wordt genoemd is de aandacht voor de vrijwilligers. Hierbij wordt beschreven dat betaalde medewerkers deels gemotiveerd worden door betaling, maar vrijwilligers vooral door persoonlijke aandacht.⁴⁶ Dit is iets wat ik zelf duidelijk terugzag toen ik in de beginweken van het project iedere vrijwilliger persoonlijk belde. In deze gesprekken merkte ik bij hen de behoefte aan contact op en de bevestiging dat zij goed bezig waren. Ook bij de Zoom-bijeenkomsten bleek dat de vrijwilligers het fijn vonden om aan het woord te zijn en hun vondsten met elkaar te delen.

Zoals in hoofdstuk 3 werd omschreven was er in de laatste Zoom-bijeenkomst ruimte voor de vrijwilligers om het project te evalueren. Hieruit bleek dat zij met veel plezier aan het project hebben meegewerkt. Een aantal van hem gaven hierbij ook aan graag opnieuw mee te willen doen als er nog een vergelijkbaar project komt. Het puzzelen in de transcripties en het duiken in het leven van Truus Schröder werden hierbij als de belangrijkste pluspunten aan het project genoemd.

6.2. HET EINDRESULTAAT

Het eindresultaat waarnaar ik aan het begin van de stage naar wilde streven was dat alle transcripties af, nagekeken en samengevoegd waren aan het einde van de officiële stageperiode. Dit streefdoel heb ik net niet weten te behalen en ik heb uiteindelijk 532 van de 804 transcripties kunnen nalopen. Doordat ik met zo een grote groep vrijwilligers kon werken ging het transcriberen zelf een stuk sneller dan verwacht. Omdat dit zo snel verliep vroeg ik de vrijwilligers eind maart zelfs of zij wilden aangeven of ze nog een batch wilden doen. Het nakijken hiervan kostte mij echter juist veel meer werk en tijd dan ik had verwacht. Zoals eerder genoemd had elke vrijwilliger een eigen manier van werken en vroeg het meer tijd om alle transcripties naar een eenduidige stijl te brengen.

---

⁴⁴ Popovic, M., E. Boss en L. Tonckens, *In de vaste collectie van het museum: de vrijwilliger. Handleiding voor vrijwilligersbeleid in musea.* (Movisie VSB, 2016), 17.

⁴⁵ Ibidem, 17.

⁴⁶ Ibidem, 18.

De grote groepsgrootte zorgde er dus voor, dat het transcriberen veel sneller ging, maar dat het nakijken juist meer tijd kostte. Met een kleinere groep zou het makkelijker zijn geweest om hen aan te sturen en zo fouten in de transcripties te voorkomen. Je kan dan consequenter en persoonlijker te werk gaan door hen bijvoorbeeld vaker te bellen. Het nalopen van de transcripties zou vermoedelijk dan minder tijd hebben gekost. Ook stond ik tijdens de eindfase vanaf half april twee dagen op zaal vanwege het poppenhuisproject. Alhoewel dit erg leerzaam en leuk was om te doen, had ik die tijd achteraf ook voor het brievenproject kunnen gebruiken.

6.3. PLANNING

Achteraf gezien had ik beter moeten nadenken over de planning van het brievenproject. Voornamelijk voor de eindfase van het project had meer tijd ingepland moeten zijn. Het transcriberen zelf verliep door de grote groep vrijwilligers sneller dan verwacht, het nakijken kostte mij echter meer tijd dan ik had voorzien. Toen voor de aanvang van het project de planning werd gemaakt had ik weinig rekening gehouden met het overlappen van taken in de uitvoeringsfase. Hierdoor kon ik niet, zoals gepland, gedurende de uitvoering al beginnen met het nakijken van transcripties. In de laatste twee maanden van het project had ik mij dus meer moeten focussen op de voortgangsbewaking. De planning had dus vergeleken moeten worden met de vordering van de uitvoering van het project.⁴⁷ Dan had ik mogelijk eerder opgemerkt dat ik achterliep op de eindfase, en de planning kunnen aanpassen.

---

⁴⁷ J. Bos, E. Harting en M. Hesselink, *PMC compact. Projectmatig Creëren binnen handbereik*. (Schiedam: Uitgeverij Scriptum, 2010), 56.

CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

CONCLUSIE

Het Centraal Museum beheert het Rietveld Schröderarchief waarin een grote hoeveelheid brieven opnieuw was opgedoken. Deze brieven bestaan uit correspondentie tussen Truus Schröder en haar dochter Han Schröder en zijn allemaal gedigitaliseerd. Dit leverde uiteindelijk 804 objecten op bestaande uit ruim 4.000 scans. De taak van de stagiair was het coördineren en begeleiden van een groep van circa 36 vrijwilligers bij het transcriberen van deze brieven.

De voorbereiding en de uitvoering van de stage verliepen soepeler dan verwacht. De vrijwilligers waren erg gemotiveerd en blij om weer voor het museum te kunnen werken. Het transcriberen van de 804 brieven verliep dan ook sneller dan ik had voorzien. Bij de eindfase van het project liep ik echter tegen een aantal obstakels aan. Zo kostte het nakijken van de transcripties veel tijd en was het een intensievere klus dan verwacht. Achteraf gezien had ik hier dan ook meer tijd voor moeten reserveren.

Naast het brievenproject heb ik mij vanaf half april ook beziggehouden met de verhuizing van het poppenhuis. Hiervoor stond ik twee dagen in de week op zaal en heb ik diverse objecten uit het huis gehanteerd, gefotografeerd en verpakt. Deze klus was zeker in het begin erg spannend om uit te voeren gezien de fragiliteit van de objecten. Gedurende de werkzaamheden werd dit echter steeds gemakkelijker en namen de zenuwen bij het hanteren af.

AANBEVELINGEN

Omdat het brievenproject de eerste keer was dat het Centraal Museum door middel van crowdsourcing een archief-project liet uitvoeren heb ik naar aanleiding van mijn ervaringen een aantal aanbevelingen opgesteld.

I. Groepsgrootte: *Zoals ik eerder heb besproken werd het project door een groep van circa 36 vrijwilligers uitgevoerd. Zeker op een fysieke afstand was dit een vrij grote groep om te coördineren en begeleiden bij het uitvoeren van het project. Mijn aanbeveling is dan ook om bij toekomstige vergelijkbare projecten met een kleinere groep te werken. Een kleinere groep kan namelijk op een persoonlijkere en grondigere wijze worden begeleid.*

II. Planning: *Gezien het project zo snel leek te verlopen ging ik ervanuit dat het makkelijk binnen de stageperiode af zou komen. Echter bleek de eindfase meer werk en tijd te kosten dan verwacht waardoor het project uitliep. Bij een toekomstig project zou ik dan ook willen aanbevelen om meer tijd te reserveren voor de uitvoering, met name de eindfase.*

III. Verwachtingsmanagement: *Omdat het transcriberen zo snel leek te verlopen heb ik het niveau van de vrijwilliger overschat. Alhoewel zij enorm kundig bleken in het ontcijferen van het handschrift van Truus Schröder, bleken zij minder consistent in het invullen van metadatavelden en het gebruik van haakjes. Mijn laatste aanbeveling is dan ook om vaker de kwaliteit van de ingestuurde transcripties na te lopen en de vrijwilligers vaker feedback geven zodat er aan het eind minder aanpassingen nodig zijn.*

BRONNEN

Bos, J., E. Harting en M. Hesselink, *PMC compact. Projectmatig Creëren binnen handbereik*. Schiedam: Uitgeverij Scriptum, 2010.

Centraal Museum, Collectiebeheer. Marije Verduijn. *Collectiebeleidsplan 2021-2024*. Utrecht: 2019.

Centraal Museum, "Geschiedenis van het Centraal Museum" (versie 2021). <https://www.centraalmuseum.nl/nl/over-het-museum/organisatie/het-museum/geschiedenis-van-het-centraal-museum>.

Centraal Museum, "Het 17de-eeuwse poppenhuis" (versie 2021). <https://www.centraalmuseum.nl/nl/ontdek/verhalen/poppenhuis>.

Centraal Museum. *Jaarverslag 2019*. Utrecht: 2020.

Centraal Museum. *Meerjarenbeleidsplan 2021-2014*. Utrecht: 2020.

Centraal Museum, "Missie en Visie" (versie 2021). <https://www.centraalmuseum.nl/nl/over-het-museum/organisatie/het-museum/stichting-centraal-museum>.

Cristiano Agostino, "Museum Crowdsourcing as Playful Labour" in: *ICOFOM study series*. <https://journals.openedition.org/iss/545#text>.

Geel, J. van, *I love you, Rietveld*. Amsterdam: Uitgeverij Lebowski, 2018.

Hut, M. van der, "Een huishouding in 't kleyn" Het poppenhuis van Petronella de la Court in het Centraal Museum Utrecht. KVMA reeks voor visueel erfgoed Nederland, 2020.

Jansen – Wijsmuller & Beuns B.V., "Type G: museum- dozen vast deksel" (versie 2021). <https://www.jwb.nl/nl/producten/dozen-zuurvrij-icn/type-g-museum-dozen-vast-deksel?>

Koot, R., V. de Lange en I. van Zijl, *Rietveld Schröder House*. Utrecht: Centraal Museum, 2017.

Nationaal Archief, *Projectplan de ijsberg zichtbaar maken*. Den Haag: 2018.

National Trust, *Manual of Housekeeping*. Oxford: Butterman-Heinemann, 2006.

A.C. Olbrechts, "Verpakken met Kunststof" (versie 2021). <https://faro.be/kennis/bewaren-verpakkentransporteren/verpakken-met-kunststof>.

Picturae, "Vele Handen" (versie 2021). <https://velehanden.nl/berichten/faq/overons>.

Popovic, M., E. Boss en L. Tonckens, *In de vaste collectie van het museum: de vrijwilliger. Handleiding voor vrijwilligersbeleid in musea*. Movisie VSB, 2016.

Redactie, "Utrechtse verzetsheldin Truus van Lier op honderdste geboortedag geëerd met plaquette en Stolpersteine", DUIC, 22 april 2021. <https://www.duic.nl/algemeen/utrechtse-verzetsheldin-truus-van-lier-op-honderste-geboortedag-geëerd-met-plaquette-en-stolpersteine/>.

Rietveld Schröderhuis, “Centraal Museum & Rietveld” (versie 2021).
<https://www.rietveldschroderhuis.nl/nl/over/centraal-museum-rietveld>.

Symposium: “De ijsberg zichtbaar maken”. Nationaal Archief en Noord-Hollands Archief, 17 mei 2021.
<https://www.nationaalarchief.nl/beleven/nieuws/vooraankondiging-symposium-de-ijsberg-zichtbaar-maken>.

University Product, “Ethafoam & Related Products” (versie 2021).
<https://www.universityproducts.com/ethafoam>.

AFBEELDINGEN

Voorblad:

Adriaan van Dam, *Poppen pakken hun biezen* (2021), Centraal Museum Utrecht.
Scan van D1726, Centraal Museum Utrecht.
Sweering, R., *Afbeelding van Rietveld Schröderhuis*, Rietveld Schröderarchief, Centraal Museum.
Truus Schröder, afkomstig van website Rietveld Schröderhuis.
Het Centraal Museum, afkomstig van website Centraal Museum.

Voorwoord: Maris van Leeuwen, *Werkzaamheden op zaal* (2021).

Afb. 1. *Het Centraal Museum*, afkomstig van website Centraal Museum.

Afb. 2. *Het Rietveld Schröderhuis*, afkomstig van website Rietveld Schröderhuis.

Afb. 3, 4 en 5. Screenshots uit e-boek: *I love you, Rietveld* door Jessica van Geel.

Afb. 6. Scan van een van de brieven geschreven door Truus Schröder.

Afb. 7, 8 en 9. Screenshots van Zoom-bijeenkomst, Het Rooster en de website van De Ijsberg zichtbaar maken.

Foto poppenhuis: Foto afkomstig van website Centraal Museum, bewerkt door Wendy Ettema.

Afb. 10. Dea Rijper, *Objecten hanteren* (2021).

Afb. 11. Dea Rijper, *Objectfotografie* (2021).

Afb. 12. Wendy Ettema, *Fotografie van een pop uit het poppenhuis* (2021).

Afb. 13. Wendy Ettema, *Meubels uit het poppenhuis* (2021).

Afb. 14. Wendy Ettema, *Stoelen uit het poppenhuis verpakken* (2021).

Afb. 15. Wendy Ettema, *Objectdoos met objecten uit het poppenhuis* (2021).

BIJALGEN

BIJLAGE I: VOORBEELDTRANSCRIPTIE

Donderdag

Drive kee kunnge me ene
 wlyng de moot op gloc m de
 dials Is dat $5 \times 5 \pm 1$ m h dik
 in carton zonder glas.

Rodlofoma meende dat dat
 niet kanseeljs prehend was.
 We kotte mure licht - 1 dubbel
 lages nog sag metys uit
 het hof gedeelte v d roonkomee
 is nog bleudors met mrosgreene
 godfne e haad groene bilgale
 het lage gedeelte met de dore
 kop mure e blaauw lang
 muretye e nige betonne
 afschide e hore lang (roon is
 op kant dille) is dy leuk
 de kolom lichtgeel vint ik
 te veel nit valle v d roon
 de ginge kotte
 de brite mure in die mure licht
 steen (is te veel of te weinig v
 onder kerste v d dore kop mure
 nu is die dore kop mure glad
 gepleis teek? of met boad e
 de andere met vree. (denkleur)
 de lags is grandioos voral
 alleu de hoge same achtere
 gorie in puchly licht pmaal nu
 met de vree v d helpette dore
 op de vange v d dore e sportaal
 die bespreinte v d sportaal
 gebreite e voms als leartje. v d
 ook ey leuk is. de lere e n bidge
 respect f m te hebben. eest traptete
 te grette penke uit e kuge vlekke
 op het linoleu. nu dore de dore
 niet meer v d dore - de keest vante
 v d kende e v d grote fange
 verwerkt. de keuker is nog weinig
 in gebreite. de lere e v d v d
 volle gebreite. de gelyk v d v d
 meer.

AEROGRAMME
LUCHTPOSTBLAD

10/1/66

Han Schröder
5 S. Lewis place
Rockville Ctr
Long Island NY 11570
USA

PAR AVION / PER LUCHTPOST

EXPÉDITEUR / AFZENDER

Schröder
Prins Hendriklaan 50
Utrecht Netherlands

NIETS INSLUITEN!

GEEN ADRESSTROKEN, SLUITZEGELS, PLAKBAND, ENZ. GEBRUIKEN.

INDIEN ZULKS TOCH GESCHIEDT, DAN WORDT DEZE BRIEF

PER BOOT / TREIN VERZONDEN

de clubhuis jongens vinden het
er geweldig - Intusscheit Rocklofom
niet rekenen wat de as v fotos
ingekleurd - de as te godelooken
plantje & wil gekleurd de as koken
Wille vindt 7.5 clp Suk 2nd met 50 m.

RUIMTE VOOR SLUITKLEP

1.25 gekleurd en 1.50 m
contour kleurd die ik nog
veel heb / voor spidascop met
dal kont haast riek meer m.
4k hoop vernaand bericht & Cora
te krijgen over haar reis
alles in beetje in hoek - Remoet
dodelijk de Consgite milch onder
de vaders - Day liere kee
Wiel een veel grutjes v. Group
op de kuy als gunst een catel kist
ky in plov. 2 he zij intrukoch mow
at kom m. sentom in Basel m. 0.27 m
het ~~1.25~~ 6 hoek met schied kuyje de
seent is Duitsch Kunsthal

Werkformulier

**

IN D1870

QU 1

DS 1966-01-10

OB correspondentie

OB luchtpostbrief

C6 blauwe pen op luchtpostpapier

TI Brief waarin Truus vertelt over dia's, de verbouwing van een clubhuis en een tentoonstelling in Basel

kj Schröder, Truus

kk afzender

kj Schröder, Han

kk geadresseerde

VV Schröder, Truus

OP

VK

Ap Publiekstekst NL

AB Donderdag

Lieve Kee [begin onderstreping] kun je me even vlug de maat [einde onderstreping] opgeve van de dias. Is dat 5 x 5 +/- 1 mm dik in carton zonder glas.

Roelofsma meende dat dit niet vanzelfsprekend was. We hadde mooi licht. t clubhuis zag er nog [begin onderstreping] erg [einde onderstreping] netjes uit het hoge gedeelte v d woonkamer is nog kleurloos met mosgroenige gordijne en hard groene [...] het lage gedeelte met de doze r op muur en blauw laag muurtje en ruige betonnen afscheiding + hoog en laag (waar je op kunt zitten) is erg leuk de kolom licht geel vind ik er te veel uitvalle van toon. de binnenkant van de buiten muur in die mooie lichte steen [begin tussengevoegde tekst] in de grote kamer [einde tussengevoegde tekst] is te veel of te weinig van ander karakter dan de dodekop muur nu is de dodekop muur glad gepleisterd? of met board en de andere met voegen. (steenkleur) De gang is goudrood, vooral in kleur. de hoge ramen achterin gooie 'n prachtig licht (vooral nu met de sneeuw op het platte dak) op de oranje rode deuren v d sportzaal die bergruimte v d sportzaal gebruik ze soms als bartje. wat ook erg leuk is. Ze leren er 'n beetje respect voor te hebben. eerst trapte ze sigarette peuke uit en kregen ze vlekken op het linoleum, nu doen ze dat niet meer. Er zijn in de kerstvakantie voor kinderen en vooral grote jongens verwerkt. De keuken is nog weinig in gebruik. ze hebben er wel oliebolle gebakke. ik geloof ook 2000 of meer. de ruige clubhuis jongens vinden het er geweldig. Intussche zal Roelofsma uit rekene wat dias v fotos ongekleurde, en dias van grote loschen plaatjes en wat gekleurde dias kosten [...] vraagt [begin onderstreping]

15 cts p stuk Zus wist 50 m. [einde onderstreping] 1.25 gekleurd en 150 van lantaarn plaatjes
[begin tussengevoegde tekst] gemaakt [einde tussengevoegde tekst] die ik nog erf veel heb (voor
epidiascoopmodel dat komt haast niet meer voor. Ik hoop vanavond bericht v Cora te krijgen over
haar reis. Alles 'n beetje in haast, verwacht dadelijk de loodgieter voor lek onder de vloer. [begin
tekst in rechter kantlijn] konservator a Rüdtinger anders stuur ik deze. is wel interessant. [einde
tekst in rechter kantlijn] lieve kee. Heel erg veel groetjes van Gruup. O ja ik kreeg (als gunst [begin
onderstreping] één [einde onderstreping] aantal Lissitz [?] [begin onderstreping] ky [einde
onderstreping] in pl.v. 2 Ze zijn uitverkocht maar er komt 'n tentoonst in Basel nu v 27 Jan tot
[doorhaling] 6 Maart. Misschie kun je er de cat is Duitsch [begin onderstreping] Kunsthalle [einde
onderstreping] [begin tekst in linker kantlijn] Vlug bij zijn Fl. als Zwitsersche [einde tekst in linker
kantlijn]

BIJLAGE II: INVOERINSTRUCTIE

Inventarisatie correspondentie Truus Schröder – instructie

februari 2021, versie 3

We maken de transcripties in Word.

Alle brieven achter elkaar in 1 document. Noem dit document naar het eerste nummer dat je doet, dus bijvoorbeeld *D1925.docx*

Bij nummering van de objecten is het nummer onder de foto leidend.

Verschillende ondernummers van één document (dus verschillende scans die bij één brief horen) behandel je als één geheel en vallen onder één inventarisnummer (IN).

Per document maak je een reeks regels aan die steeds begint met een tweeletterige code. In het document "werkformulier" vind je een lege set codes, die je kan gebruiken om in te vullen.

Op de volgende pagina worden deze codes toegelicht.

Tussen twee documenten neem je een regel met twee sterretjes ** op, verder geen witregels.

Bijzonderheden

- Spelfouten en/of andere schrijfwijze gewoon overnemen. Dit betekent dat de interpunctie uit de brief wordt overgenomen (ook als er hoofdletters of punten ontbreken)
- leestekens als !!! ??? overnemen
- [...] = als iets niet leesbaar is
- [?] = idem, bij twijfel over de spelling, bv van namen
- [opmerking] = eigen toevoeging, als er bv iets in de kantlijn staat (links of rechts), als er een stuk tekst ergens is tussengevoegd of als er een stuk tekst is doorgehaald of in een andere kleur is geschreven. Dus niet in Word de tekst onderstrepen of doorhalen.

Voor eenduidigheid is het handig om de volgende termen te gebruiken:

[begin onderstreping] woorden die onderstreept zijn [einde onderstreping]
[begin doorhaling] woorden die doorgehaald zijn [einde doorhaling]
[begin tussengevoegde tekst] tekst [einde tussengevoegde tekst]
[begin tekst in linker kantlijn] tekst [einde tekst in linker kantlijn]
[begin tekst in rode pen] in rood geschreven tekst [einde tekst in rode pen]

In het document "invulvoorbeeld" vind je twee uitgewerkte voorbeelden van de brieven die Jessica al heeft gedaan.

IN inventarisnummer D-nummer (bestandsnaam van afbeelding zonder ondernummer _01, _02 dus bv D1254)

QU aantal "losse" objecten waaruit het nummer bestaat per vel, niet per beschreven zijde, _01 en _02 zijn voor-en achterkant van 1 vel- (dus bijvoorbeeld 1 envelop en 2 velletjes die aan beide zijden zijn beschreven maken 3 losse objecten).

DS datum (noteren als jjjj-mm-dd) poststempel en anders datum op de brief. Als er geen datum op staat, vul je hier niets in.

OB objectnaam (trefwoord, per trefwoord nieuwe regel voorafgegaan door OB maken)
Vul altijd sowieso 'correspondentie' in en één meer specifieke term (bijvoorbeeld 'brief' of 'ansichtkaart').

Bijvoorbeeld

OB Correspondentie

OB Brief

OB Envelop

C6 techniek/materiaal bv pen op papier, blauwe en zwarte pen op papier, potlood op karton (zover dit vanaf de scan zichtbaar is). Kijk naar het geheel, een klein stukje tekst in een afwijkende kleur/inkt hoeft je niet te benoemen.

TI titel zo generiek mogelijk bv 'Brief over Rietveld Schroderhuis 1964' of 'Kerstgroet op briefkaart aan Han Schröder in 1939 in Zürich' (dus een beknopte zin over het onderwerp van de brief)

kj naam afzender Schröder, Truus (dus Achternaam, Voornaam)

kk rol afzender

Als er twee afzenders zijn, dan neem je een extra blokje van twee regels op [kj en kk] met bij kj de naam van de tweede afzender en bij kk nog eens "afzender"

kj naam geadresseerde Schröder, Han (dus Achternaam, Voornaam)

kk rol geadresseerde

VV vervaardiger Schröder, Truus *Dit is dezelfde als de afzender. Als Truus en Rietveld samen hebben geschreven, kan dit veld herhaald worden (nieuwe regel met weer VV).*

OP opmerkingen hier in lopende zinnen eventuele opmerkingen vermelden bv 'cand. arch.' betekent: kandidaat architect of *In de kantlijn staat een tekeningetje van de Domtoren.* Ook wanneer er een deel lijkt te ontbreken of als er iets is op te merken over de envelop kan dat hier worden benoemd.

VK vertrouwelijke opmerking wordt niet online getoond – bv – bevat een nietje of *Datering is op basis van potloodtoevoeging op de brief*

Ook als er iets vertrouwelijks in de brief wordt geschreven kan dit hier worden benoemd.

Ap Publiekstekst NL (code om het veld online zichtbaar te maken) Hier hoeft je niets in te vullen.

AB De eigenlijke transcriptie

Van alles te vertellen, en misschien word ik doof, ik kon [in rood gecorrigeerd] er niet veel van verstaan. Intusschen kwam de baby erbij die nat. alle aandacht had en toen later de baby buiten in de tuin lag in de wagen speelden ze grammofoonplaten erg mooie zachte muziek. 't Klonk prachtig van de [...] meisje dat erg mooi Engelsch zong een hoge dunne stem. Ze heet geloof ik iets van Beartachtemaan. Maar dat weet ik niet. Ik ben maar een treintje eerder naar huis gegaan dan ik van plan was, na 'n spiegeleitje gegeten te hebben en de vaat van de vorige avond met Pien afgewassen te hebben. Ook zag ik een door Joke op les geboetseerd kopje in nat grootte v Wiepke, dat ik erg mooi vond door [...] erg goed lijkt! Wiepke heeft het zelfde

Wanneer er bijvoorbeeld iets in de kantlijn van de brief staat beschreven, plaats deze als opmerking op een zo logisch mogelijke plek in de AB. Dit kan aan het begin zijn, op het eind of juist in het midden. Vermeld [begin tekst in linkerkantlijn] en [einde tekst in linkerkantlijn].

Binnen de AB worden er alleen witregels toegevoegd als er in de brief duidelijk een nieuwe alinea wordt begonnen.

NAMENLIJST BRIEVENPROJECT

Agnes Poelhekke	Is de echtgenote van Jan Poelhekke.
An Schröder An Harrestein	Is de oudere zus van Truus Schröder, geboren in 1887, Trouwde met Rein Harrenstein.
Benno Premesla	(1920-1997) Was een bekende vormgever en binnenhuisarchitect. Hij was ook bestuurslid van de stichting Rietveld Schröderhuis.
Bep Rietveld Bep Eskes Beppie	Oudste dochter van Gerrit Rietveld en Vrouwgjen Hadders. Geboren in 1913. Bep is trouwde drie keer: met Guus Seyler, Dennis Coolwijk en Derk Eskes. Ook wel: Beppie
Bert Sprong	Huurde bij Truus een kamer.
Bertus Mulder	Zelfstandige architect in Utrecht (geboren in 1929), die in de jaren zestig met Gerrit Rietveld samenwerkte als architect en later het Rietveld Schröderhuis restaureerde. Hij schreef ook velen boeken en publicaties over het Rietveld Schröder Huis.
Binnert Schröder Broer	Oudste zoon van Truus Schröder, geboren in 1912. Hij trouwt drie keer: met Els Kolkman, met Kitty en Gudel. Hij wordt door Truus en Hanneke Schröder ook wel Broer genoemd.
BNA	Is de Branchevereniging Nederlandse Architectenbureaus.
Bredero	De Verenigde Bedrijven Bredero was een projectontwikkelaar en aannemersbedrijf dat bestaan heeft van 1921 tot 1987 en gevestigd was te Utrecht. Bredero's bouwbedrijf was ook de ontwikkelaar/aannemer van de Erasmuslaangebouwen.
Cora de Castro	Vriendin van Han Schröder met wie Truus Schröder ook redelijk veel contact heeft.
Cornelis van Eesteren Cor	Architect, korte tijd lid van de Stijl. Hij won Prix de Rome en ontwierp met Theo van Doesburg het Hôtel Particulier ('Buitenhuis annex cultuurcentrum').
Corrie Nagtegaal	Huurde in de jaren tachtig een kamer in her RSH bij Truus. Ze bracht in 1987 een boek uit over Truus en het RSH.
Dick	Mogelijk: broer van Els Kolkman. Kapitein.
Dirk Lub	Tuinman van Truus Schröder.
Egbert Rietveld Eggie	Zoon van Gerrit Rietveld en Vrouwgjen Hadders, geboren 1915. Hij had na het overlijden van Gerrit Rietveld (1964) het meeste (goede) contact met Truus Schröder.
Els Kolkman	Els Kolkman, echtgenote en na de Tweede Wereldoorlog de ex-vrouw van Binnert Schröder. Moeder van de drie kleinkinderen Maarten, Rein en Margot. Els trouwt na haar huwelijk met Binnert met Ed.
Ermy Cijfer	Een van de huurders van een van de flats aan de Erasmuslaan.

Florence Schlatter Florence Maly Fl Flor Fons	Vriendin van Han Schröder met wie ze in de VS woont. Haar meisjesnaam is Schlatter. Ze scheidde van Maly en gebruikte op latere leeftijd weer haar meisjesnaam
Frits Schröder	Oudste zoon van Bep Rietveld
Frits Bless	Echtgenoot Truus Schröder-Schräder. Ook: Frits, Paps.
Gerard van de Groenenkan	Biograaf van Gerrit Rietveld, eerder ook bekend als 'student'. Timmerman van Gerrit Rietveld die veel meubels voor hem maakte. Ook nog Rietveldmeubels maakte na het overleiden van Gerrit Rietveld.
Gerrit Oorthuys	Schreef een aantal boeken en werkte mee aan diverse tentoonstellingen over het werk van Rietveld. Hij was degene die Truus hielp met het samenstellen van het archief. Daarnaast schreef en bezocht hij Truus regelmatig.
Gerrit Rietveld	Ook wel: R, Riet. (NB: er is ook een zoon Gerrit Rietveld, zoon van Gerrit Rietveld en Vrouwgjen Hadders, geboren 1921).
Gudel	Derde vrouw van Binnert Schröder.
Gied Gideon	Sigfried Giedion.
Go Gootje	Margot Schröder.
Guup	Truus Schröder.
Han Schröder Hanneke	Jongste dochter van Truus Schröder, geboren in 1918. Degene aan wie Truus de brieven schrijft. Ook: Hanneke.
Helma van Reus	Is een beeldhouwster die veel op bezoek kwam bij Truus.
Hans Jaffe	Biograaf van Gerrit Rietveld/De Stijl. Kunsthistoricus H.L.C. Jaffé, promoveerde op <i>De Stijl 1917-1931: The Dutch contribution to modern art</i> , Amsterdam, 1956.
Henk Bloemers	Huurde in de jaren zeventig een kamer in het RSH bij Truus.
Jan	Meestal Jan Poelhekke. Kan ook Jan Rietveld zijn.
Jan Poelhekke	Neef van Truus Schröder en Han Schröder. Han heeft een tijd veel contact met hem gehad. Werkte in Portugal en Engeland waar Han Schröder ook gewoond heeft. Getrouwd met Agnes. Ook: Jan, Poel.
Jan Rietveld	Zoon van Gerrit Rietveld en Vrouwgjen Hadders, geboren 1919.
Joan van Dillen	Compagnon van Gerrit Rietveld, samen met Johan van Tricht.
Johan van Tricht	Compagnon van Gerrit Rietveld, samen met Joan van Dillen
Kee/Keetje	Han Schröder
Kitty	Tweede vrouw van Binnert Schröder. Kitty had twee dochters uit een eerder huwelijk: Gaja en Pien.

Lida Sandberg	Echtgenote van Wim Sandberg.
Maarten Schröder	Zoon van Binnert Schröder en Els Kolkman, oudste kleinkind van Truus Schröder. Ook wel: Martje, Peter en Petertje.
Mamsie	Truus Schröder.
Margot Schröder	Dochter van Binnert Schröder en Els Kolkman, kleindochter van Truus Schröder. Trouwt later met Ben Pizarro. Ook wel: Gootje, Go.
Mariet	Mariet Floor, tweede echtgenote van Rein Schröder.
Marjan Schröder	Oudste dochter van Truus Schröder, geboren in 1913. Ook wel Zus, Susje.
Martje	Maarten Schröder.
Moesman	Truus Schröder.
Panny	? Misschien een vriendin, misschien huurder in het RSH.
Paps	Frits Schröder.
Peter/Petertje	Maarten Schröder.
Pieter Singelenberg Piet	Was verbonden aan het Kunsthistorisch Instituut van de Rijksuniversiteit Utrecht en werd later benoemd tot hoogleraar aan de Katholieke Universiteit van Groningen.
Poel	Jan Poelhekke.
R	Gerrit Rietveld.
Rein Schröder Reiniertje	Tweede kind van Binnert Schröder en Els Kolkman, kleinzoon van Truus Schröder. Tweede vrouw heet: Mariet Floor. Ook wel: Reijnertje.
Riet	Gerrit Rietveld
Sigfried Giedion	Architectuurhistoricus, werkte aan het ETH (Eidgenössische Technische Hochschule) de universiteit in Zurich waar Han Schröder studeerde. Later werkte ze een tijd voor hem. Ook een kennis van Gerrit Rietveld. Ook: Gied, Giedion.
Simone	Truus Schröder.
Susje	Marjan Schröder.
Th. (Theodore) M. Brown	Schreef het boek "The work of G. Rietveld, architect".
Van Thuijen	Gaf donaties aan het BNA
Til Oxenaar	Bestuurslid van de Stichting Rietveld Schröderhuis
Truus Schröder Truusje	Meisjesnaam: Truus Schröder. Zij trouwt met Frits Schröder die in 1923 overlijdt. Truus ondertekent haar brieven vaak met: mamsie, moesman, Guup, Simone, Truusje.
Tutti	Vrouwgien Rietveld.
De Vries	Is oud-president-directeur van de Verenigde Bedrijven Bredero

Wim Rietveld

Jongste zoon van Gerrit Rietveld en Vrouwgien Hadders, geboren 1924.

**Wim Sandberg
Willem Sandberg
Wil/Willem**

Grafisch ontwerper en voormalig directeur van het Stedelijk Museum Amsterdam, ontwerper en charismatisch pleitbezorger van het nieuwe en andere in de kunst. Sandberg en zijn vrouw waren goed bevriend met Gerrit Rietveld en Truus Schröder. Getrouwd met Lida Sandberg. Ook: Willem, Wil.

Wuschi

Was de hond van Han (in de jaren zeventig).

Zus

Marjan Schröder.

NIEUWSBRIEF BRIEVENPROJECT

5 FEBRUARI 2021

Beste allen,

We zijn inmiddels alweer drie weken bezig met het brievenproject. Er zijn al ontzettend veel meters gemaakt en wij zijn ontzettend blij met de eerste resultaten. Wij zijn ervan onder de indruk hoe goed hoe jullie het vaak moeilijk te lezen handschrift van Truus weten te ontcijferen.

IN DEZE NIEUWSBRIEF:

- Het Rooster
- Telefonisch contact
- Filmpje Truus
- Collectie online
- Wie was Han Schröder
- Puntjes op de i – aandachtspunten bij het transcriberen
- Brieven inleveren
- Volgende bijeenkomst

HET ROOSTER

Er kwamen een aantal vragen binnen over hoe de uren die jullie aan het transcriberen besteden worden geregistreerd. Tot en met deze week (vanaf 15 januari tot 5 februari) hebben wij in Het Rooster iedereen bij een dienst van 4 uur ingeschreven. Vanaf komende week (8 februari) dienen jullie jezelf in te schrijven bij een 'brievenproject dienst'. Deze diensten zijn 4 uur en staan steeds op de vrijdag gepland. (Dit betekent natuurlijk niet dat je op vrijdag moet transcriberen, maar is bedoeld om de uren bij te kunnen houden.) Per week is het dus de bedoeling dat iedereen 4 uur bezig is met transcriberen, je kunt je dus ook niet voor meerdere diensten per week inschrijven. In de blauwe menubalk, kun je via 'Rooster' vervolgens 'Brievenproject' selecteren waar je alle diensten kunt vinden. Mocht je een week niet toekomen aan het transcriberen dan hoeft je voor die week niet in te schrijven. Voor nu is het rooster aangemaakt t/m de laatste week van maart. Ben je de afgelopen periode, tussen 25 januari en 5 februari, niet aan het transcriberen toegekomen? Laat dit mij dan even weten en dan verwijder ik je uit het rooster. Mocht je hierover nog vragen hebben, mail mij dan gerust.

TELEFONISCH CONTACT

Vanaf deze week probeer ik iedereen telefonisch te bereiken. Hierbij gaat het om een kort gesprekje over hoe het transcriberen iedereen vergaat en of er vragen zijn. Ook geef ik iedereen kort feedback op de eerste brief indien deze is gestuurd. Het bellen van iedereen kost natuurlijk wel veel tijd en niet iedereen is altijd bereikbaar. Zijn er specifieke momenten waarop je het best te bereiken bent, dan kun je mij hierover mailen. Ook als je dringende vragen hebt kun je dit mij via de mail laten weten en zet ik je bovenaan de belijst.

FILMPJE OVER TRUUS SCHRÖDER

Vorig jaar is er in de zomer tijdens de jaarlijkse Rietvelddag een filmpje gemaakt over Truus Schröder. Dit is misschien wel een leuke manier om wat meer over haar te weten te komen. Het filmpje is hier te bekijken: <https://www.youtube.com/watch?v=qkdDwUQHUYU>

IMPRESSIE VAN DE ONLINECOLLECTIE

Al het harde werk is natuurlijk niet voor niets. Uiteindelijk zullen de brieven met de objectinformatie en transcripties digitaal vindbaar worden. Voor een impressie van de collectie van het Rietveld-Schröderarchief kun je kijken op: <https://www.centraalmuseum.nl/nl/ontdek/collectie/rietveld-schroderarchief>

WIE WAS HAN SCHRÖDER?

De meeste brieven die jullie zullen transcriberen zullen door Truus zijn geschreven aan haar dochter Han. Over Truus zullen jullie waarschijnlijk al het een en ander weten, maar over Han misschien wat minder.

Han werd op 16 juli 1918 in Utrecht geboren onder de naam Johanna Erna Else Schröder. Han groeide op in het bekende Rietveld-Schröderhuis dat in 1924 was gebouwd naar het ontwerp van Rietveld. In haar tienerjaren werkte Han in de meubelmakerij bij Rietveld en Gerard van de Groenekan (een leerling van Rietveld). Zowel Rietveld als het huis waren een belangrijke invloed op het toekomstige werk van Han.

In 1936 ging Han aan de Eidgenössische Technische Hochschule in Zürich studeren. Hier studeerde ze vier jaar later als architect af. Han was na haar afstuderen de tweede vrouw op de lijst Bond van Nederlandse Architecten tussen circa 3.000 mannen. De Tweede Wereldoorlog bracht Han door in het buitenland. Ze woonde in Portugal en het Verenigd Koninkrijk waar ze voor het Rode Kruis werkte. Na de oorlog keerde ze in 1946 weer terug naar Nederland waar ze tot 1949 werkte in het Stedelijk Museum in Amsterdam. Daarna werkte ze een aantal jaar bij het architectenbureau van Rietveld aan diverse bouwprojecten in Tolsteeg-Hoograven tot ze in 1954 uiteindelijk haar eigen architectenbureau in Amsterdam begon. Han ontwierp voornamelijk villa's en gebouwen voor sociale instellingen zoals het Gaastrahuis en het Kesslerhuis in Zeist.

In 1963 verhuisde Han naar de Verenigde Staten waar ze zich aan de binnenhuisarchitectuur wijdde. Ze gaf aan diverse universiteiten en scholen les en werd uiteindelijk zelfs professor aan de New York Institute of Technology. Een goede vriendin van Han in de V.S. is Florence Maly met wie ze veel contact heeft. Daarnaast heeft Han veel contact met Cora, wie een goede vriendin van haar is. Zowel Florence als Cora zijn dan ook namen die veel in de brieven zullen voorkomen. Tussen 1972 en 1987 werkte Han mee aan de restauratie van het Rietveld-Schröderhuis waar ze als kind had gewoond waarna het pand een museum is geworden. Han Schröder overleed uiteindelijk in maart 1992 in het ziekenhuis in Amsterdam.

PUNTJES OP DE I – AANDACHTSPUNTEN BIJ HET TRANSCRIBEREN

Naar aanleiding van de eerste brieven die wij van jullie hebben gekregen, hieronder nog een paar zaken om extra op te letten:

Per hoofdnummer maak je een nieuwe beschrijving en niet per sub-nummer. Dit betekent dat bijvoorbeeld brief D1732 die uit twee sub-nummers bestaat als één object wordt gezien. Je hoeft hierbij dus voor D1732_1 en D1732_2 slechts één keer alle velden in te vullen. Dit betekent ook dat beide kantjes van de brief achter elkaar door worden getranscribeerd.

Omdat alles uiteindelijk digitaal verwerkt wordt, is consequent zijn heel belangrijk. Daarom nog een nadere aanwijzing voor de interpunctie bij een aantal velden:

- **OB objectnamen** zijn trefwoorden – dus enkele woorden zonder hoofdletter
- **C6 techniek** is een korte omschrijving (denk aan een tekstbordje in het museum “olieverf op doek”)
- **T1 titel** graag beginnen met “Brief over...” met een hoofdletter, maar zonder punt
- **OP opmerkingen** mag in lopende zinnen – met hoofdletters en punten.

Het is dus belangrijk om alle velden voor elk nieuw objectnummer consequent in te vullen.

Let bij het transcriberen ook op de haakjes. Opmerkingen over iets in de brief worden tussen vierkante haakjes [] gezet. Bijvoorbeeld [begin onderstreepte tekst] onderstreept woord [einde onderstreepte tekst]. Let hierbij op dat je niet gewone haakjes () gebruikt. Deze haakjes gebruikte Truus zelf vaak ook in haar brieven waardoor dit soms verwarring op kan leveren.

Ook waren er veel vragen over wat er gedaan moet worden met de enveloppen. De meeste brieven zullen een deel-nummer bevatten die bestaat uit een envelop. Het is dan belangrijk om bij het veld **OB objectnaam** het trefwoord ‘envelop’ te benoemen. De informatie die op de envelop staat hoeft echter niet in de transcriptie meegenomen te worden. Hierbij gaat het dus om adresgegevens van zowel de geadresseerde als de afzender. Staat er op de envelop een andere tekst, zoals bijvoorbeeld een vervolg op de brief, dan moet deze wel meegenomen worden.

BRIEVEN INLEVEREN

Iedereen krijgt steeds zes brieven (hoofd objectnummers) toegestuurd. Graag ontvangen wij één document met deze zes brieven en niet voor elke brief een los document (met uitzondering van een proefbrief om na te laten kijken). Het document met deze brieven sla je dan op onder naam van het eerste objectnummer. Wanneer de eerste zes brieven af zijn kun je dit bestand mailen naar wettema@centraalmuseum.nl. We vinden het leuk als je in een paar zinnen kunt aangeven wat je is opgevallen aan “jouw” brieven. Als ik de brieven binnen hebt, krijg je zo spoedig mogelijk een nieuwe link met de volgende zes brieven toegestuurd.

VOLGENDE BIJeenkomst

Op vrijdag 19 februari hebben we om 09:30 een volgende Zoombijeenkomst. We zullen dan een update geven over de voortgang en we bespreken met elkaar de eerste bevindingen.

We verheugen ons er op jullie dan weer te spreken! Hieronder alvast de Zoomlink.

Topic: Brievenproject Truus Schöder

Time: Feb 19, 2021 09:30 AM Amsterdam, Berlin, Rome, Stockholm, Vienna

Join Zoom Meeting

<https://zoom.us/j/99669469948?pwd=ays1NGpUSkFsYUJuVktlcjFpVURrQT09>

Meeting ID: 996 6946 9948

Passcode: 660880

NIEUWSBRIEF BRIEVENPROJECT

26 FEBRUARI 2021

Beste allen,

We zijn inmiddels alweer zes weken bezig met het brievenproject. Er zijn al een hoop brieven van Truus getranscribeerd en er is al veel interessante informatie uit voort gekomen.

IN DEZE NIEUWSBRIEF:

- De voortgang van het project
- De namenlijst
- Toneelstuk over Bep
- Rietveld Van Dillen Van Tricht
- Florence
- Cora

DE VOORTGANG VAN HET PROJECT

Ten eerste wil ik jullie graag bedanken voor het enthousiasme waarmee jullie aan het project zijn begonnen. We zijn ontzettend blij met de resultaten en de kwaliteit van de transcripties. Ook stromen de documenten met de getranscribeerde brieven binnen, het gaat allemaal een stuk sneller dan wij hadden verwacht!

In totaal waren er 804 brieven gedigitaliseerd bestaande uit meer dan 4.000 scans/kantjes. De eerste 71 brieven waren al door Jessica getranscribeerd, de overige 734 brieven zijn verdeeld onder alle vrijwilligers. Inmiddels zijn er al ongeveer 220 brieven gedaan, en zijn er dus nog ongeveer 514 brieven over zijn, dit betekent dat al ruim 1/3 is gedaan!

DE NAMENLIJST

Deze week wordt er naast de nieuwsbrief ook een geüpdate versie meegestuurd van de namenlijst. De eerste versie was opgesteld naar aanleiding van de eerste brieven die Jessica van Geel had getranscribeerd. Natuurlijk zijn er op latere momenten in het leven van Truus nieuwe personen die een rol in haar leven en in de brieven spelen. In totaal zijn er nu negentien nieuwe namen aan de lijst toegevoegd. Als je nog nieuwe namen tegenkomt kun je die altijd mailen zodat de lijst op een later moment nogmaals kan worden geüpdate.

TONEELSTUK OVER BEP

'Bep, dochter van Rietveld' is een theatervoorstelling over de oudste dochter van Gerrit Rietveld. In de voorstelling worden de geheimen van de familie ontrafeld vanuit het perspectief van Bep. De Utrechtse actrice en zangeres Audrey Bolder kruipt voor deze solovoorstelling in de huid van de Utrechtse schilder. De voorstelling ging eind 2016 in reprise, was in 2018 in de Verenigde Staten te zien en op 23 Juni 2019 eenmalig in de tuinzaal van het Centraal Museum.

Elisabeth (Bep) Rietveld was de oudste dochter van Gerrit Rietveld en Vrouwgien Hadders. Als kind kreeg zij schilderles van Charley Toorop waarna zij haar geld verdiende met portret schilderen. In 1937 verhuisde ze met haar zoon naar Indonesië en na de oorlog keerde ze weer terug naar Nederland. In 1947 trouwde ze met Derk Eskes met wie zij nog drie kinderen kreeg. Tot haar overleiden in 1999 heeft zij nog veel geschilderd. Bij veel van haar portretten speelde de meubelen van haar vader vaak een grote rol.

Link naar de website: <http://audreybolder.nl/bep/>

Link naar de trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=gwPZ04pk6kl&feature=youtu.be>

RIETVELD VAN DILLEN VAN TRICHT

Op deze website is een overzicht te vinden van de gebouwen die Rietveld Van Dillen Van Tricht hebben ontworpen. Dit architectenbureau werd in 1961 opgericht door Gerrit Rietveld, Joan van Dillen en Johan van Tricht. Op deze website wordt informatie gegeven over de bekende gebouwen zoals het Van Gogh Museum, maar ook de diverse woonhuizen die door hen zijn ontworpen. Op het kaartje is tevens terug te vinden waar in het land alle gebouwen staan.

Link naar de website:

http://www.architectuurqids.nl/project/list_projects_of_architect/arc_id/1174

FLORENCE

Toen Han Schröder in 1936 naar Zürich verhuisde om aan de Eidgenössische Technische Hochschule te studeren had zij nog woonruimte nodig. Ze vond uiteindelijk een kamer in de buurt van haar opleiding aan de Gloriosastrasse 86. Haar hospita was gescheiden een twintig jaar oudere vrouw genaamd Florence Schlatter.

Wanneer Han thuiskwam in de zomer merkte Truus dat er iets met Han was, maar ze vertelde haar niets. Na lang aandringen vertelde Han dat ze op vrouwen viel

Florence in 1930

en verliefd was op Florence. Truus reageerde goed, prees haar voor haar 'flinkheid' en het maakte haar blij om te horen dan Han gelukkig was. Op 17 mei 1937 krijgen Han en Florence ook officieel verking. Han ontwierp zelfs een logo met hun initialen; een overlapping van de F en H met daaromheen een hart.

Op 3 februari in 1941 vertrok Florence naar de Verenigde Staten. De kunsthistoricus had waarschijnlijk een aanstelling als docent aangeboden gekregen bij een universiteit. Ondanks het vertrek bleef de liefde voor Han bestaan, ze schreven elkaar regelmatig en stuurden ook foto's. In 1963 kwam Han bij Florence in New York wonen. Truus schreef in die periode regelmatig brieven aan Florence en haar dochter. Op late leeftijd kreeg Florence de ziekte van Alzheimer, om voor haar te kunnen zorgen ging Han in 1987 met pensioen. Han schreef toen aan een vriendin hoe zwaar ze het vond om Florence te zien veranderen en om voor haar te zorgen. Het jaar daarop is ze gestorven, waarna Han besloot weer terug naar Nederland te gaan.

Het logo met de initialen F en H

CORA

Begin juli in 1941 had Han haar eerste werkdag bij de Nederlandse Gezantschap aan de Rua de Buenos Aires in Lissabon in Portugal. Hier was zij meteen aangetrokken door een vier jaar oudere vrouw met halflang kastanjebruin haar die achter een typemachine aan het werk was. Cora Henriques de Castro kwam uit een Joodse familie van diamantairs en was in 1938 vanuit Nederland naar Portugal gevlucht. Het duurde niet lang voordat Han de grote liefde van Cora werd. Het hart van Han bleek groot genoeg voor twee vrouwen, ook Florence verloor ze namelijk nooit uit het oog. Zowel Han en Florence, als Han en Cora hebben samen veel vakanties gevierd.

In 1944 verhuisden Cora en Han naar Londen waar ze gingen samenwonen. Cora werkte hier als secretaresse bij de ambassade en Han bij de Netherlands Office for Relief and Rehabilitation. Twee jaar later kwamen Cora en Han terug uit Londen. Han ging eerst naar Zwitserland om Florence te bezoeken, daarna gingen ze samen in Amsterdam wonen waar Han een baan in het Stedelijk Museum had gekregen.

Toen Han in 1963 naar de Verenigde Staten verhuisde bleef Cora alleen achter in Amsterdam. Cora schreef veel brieven aan Truus en kwam ook regelmatig bij haar op bezoek in Utrecht. Toen Cora ouder werd verhuisde ze naar een aanleunwoning in de Bijlmer. Ze huurde een tweepersoonsflat voor als Han terug zou komen uit Amerika. Toen Han na de dood van Florence uiteindelijk terugkwam werd ze ziek en overleed ze drie maanden later in het ziekenhuis. Cora bleef toen achter in een lege flat en overleed uiteindelijk op vierennegentigjarige leeftijd.

Cora en Han in 1942 in Lissabon

NIEUWSBRIEF BRIEVENPROJECT

26 MAART 2021

Beste allen,

We zijn inmiddels alweer twaalf weken bezig met het brievenproject. Het transcriberen gaat ontzettend snel en er is al bijna 2/3 af! Uit de brieven is al veel interessante informatie over Truus, Han en het huis voortgekomen.

IN DEZE NIEUWSBRIEF:

- Update over de voortgang van het project
- Podcast over Han Schröder
- Wie was Binnert?
- Het Rietveld Schröder Huis
- Interview met twee transcribeerders: vijf vragen aan Marco en Roel

UPDATE OVER DE VOORGANG VAN HET PROJECT

Zoals er bij de afgelopen zoom-meeting al is verteld, verloopt het project ontzettend snel! Aan het begin van het project zijn de brieven onderverdeeld in groepen van achttien brieven per persoon. Een aantal van jullie zijn al door deze achttien brieven heen en transcriberen al brieven uit de groep van overgebleven brieven. Kortom: het transcriberen verloopt enorm snel en het einde van de berg met brieven komt in zicht.

Als je een batch inlevert, laat dan meteen even weten of je zin hebt in nog een batch, dan houden we daar bij het verdelen van de resterende brieven rekening mee.

PODCAST OVER HAN SCHRÖDER

Bij de zoom-meeting vertelde Jessica van Geel over een podcast die er over Han Schröder is gemaakt. De podcast is Engelstalig en gemaakt door 'She Builds Podcast'. Zij maken podcasts over belangrijke vrouwen in design en architectuur. In deze aflevering bespreken ze de carrière van Han Schröder en de invloed die haar jeugd in het Rietveld Schröder Huis op haar heeft gehad.

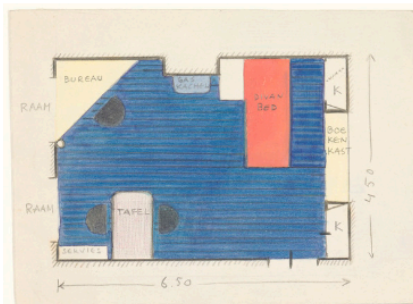
De link: <https://www.podplay.com/en-gb/podcasts/she-builds-podcast-381698/episodes/han-schroder-49925157>

WIE WAS BINNERT SCHRÖDER?

Een naam die velen regelmatig zullen tegenkomen in de brieven van Truus is Binnert Schröder die meestal 'broer' wordt genoemd. Berenhart Frederik Schröder werd op 20 juli 1912 geboren en was de zoon van Frits Schröder en Truus Schröder. Zijn zus Marjan werd een jaar na hem in 1913 geboren en Han volgde zes jaar later in 1918. Net als zijn zus Han bracht ook Binnert een deel van zijn jeugd door in het Rietveld Schröder Huis. Het grootste deel van zijn jeugd bracht hij echter door aan de Biltstraat 135 in het oosten van Utrecht. Dit huis stond in een notabele wijk en was een veel normaler huis dan hun toekomstige woning.

Truus en Frits hadden een hele andere kijk op onderwijs. Frits wilde Binnert naar een traditionele katholieke basisschool sturen, Truus was echter groot voorstander van een vrijere opvoeding. Zij werd enthousiast bij de modernere en vrijere montessorischolen. Uiteindelijk had Frits de overhand en werd hij, en later ook zijn zus Marjan, naar een Katholieke school gestuurd. Na het overlijden van Frits, toen Binnert twaalf was, vertrok Truus met de kinderen uit de Biltstraat en verhuisde ze naar een tijdelijke bovenwoning vlakbij. Truus had inmiddels de grond aan de Prins Hendriklaan gekocht waar haar droomhuis gebouwd zou worden. Binnert kreeg zijn eigen kamer met bureau en de beroemde rode vloer. Wat hij wel vervelend aan het huis vond, was hoe gehorig het was. Met name toen hij aan het Gymnasium studeerde had hij regelmatig last van zijn drukke zusjes.

In 1930 vertrok Binnert uit het huis om in Delft aan de Technische Hogeschool te studeren. Toen hij 24 jaar was trouwde Binnert met Els die toen al tweeënhalfve maand zwanger was. In 1940 vertrok hij samen met Els naar Indië waar zij hun tweede zoon Rein en hun dochter Margot kregen. Een maand na haar geboorte werd het gezin uit elkaar gehaald en moest Binnert naar een burgerkamp. Voor lange tijd was communicatie met Nederland onmogelijk en wist niemand hoe het met hen ging. In 1945 werd het gezin uiteindelijk in Australië weer herenigd en eind 1946 reisden zij terug naar Nederland. Later vertrokken ze weer terug naar Indonesië waar het stel uiteindelijk uit elkaar ging. Pas eind jaren vijftig keerde Binnert weer terug naar Nederland waar hij directeur van het aannemersbedrijf werd waar hij al jaren voor had gewerkt. Uiteindelijk overleed Binnert als laatste van de kinderen in 1994.

Links: Ontwerp van een kamer voor Binnert

Rechts: Familieportret van de Schröders. V.l.n.r.: Han, Els, Maarten, Rein, Margot, Marjan, Binnert en Truus in 1950.

HET RIETVELD SCHRÖDERHUIS

Op 18 juni 1924 kocht Truus voor 5400 gulden de grond aan de Prins Hendriklaan waar tegenwoordig het beroemde Rietveld Schröderhuis staat. Ze vroeg meubelontwerper Gerrit Rietveld of hij haar nieuwe huis wilde ontwerpen. Truus wist precies wat ze wilde: soberheid, modernisme en breken met tradities. Met de strakke lijnen en primaire kleuren ademt het huis De Stijl. Zelf bleek Rietveld het huis niet prettig en te ingewikkeld te vinden, Truus was er echter dolgelukkig mee.

In 1924 stond het huis als het ware aan de rand van Utrecht. Het uitzicht speelde dan ook een belangrijke rol bij het ontwerp van het huis met haar weidse hoekramen. In de jaren zestig wordt er aan de overkant van het huis echter een vierbaansweg en viaduct aangelegd wat dit uitzicht belemmerde. Als het aan Rietveld lag mocht het huis toen

worden gesloopt, maar Truus hoopte met aanpassingen het huis toch bewoonbaar te houden.

Truus Schröder heeft het huis vanaf het moment dat het afkwam in 1925 tot haar dood in 1985 bewoond. Rietveld kreeg zijn eigen atelier in het huis en heeft er vanaf 1957 tot zijn dood in 1964 ook gewoond. Toen in 1974 het huis na haar 50-jarig bestaan een monument werd, gaf de stichting Rietveld Schröder Huis de opdracht aan Bertus Mulder om het huis te restaureren. Hieronder zijn een aantal foto's te zien van de periode dat het huis in de stijgers stond.

In 2013 zond RTV Utrecht een aflevering uit van 'Van Rossum Verteld' over het Rietveld Schröderhuis: <https://www.youtube.com/watch?v=cGHxPGQioO0>

En in 2019 ging er een aflevering van Het Klokhuis over het Rietveld Schröderhuis: <https://www.hetklokhuis.nl/tv-uitzending/4161/Werelderfgoed-Rietveld---Schröderhuis>

VIJF VRAGEN AAN MARCO EN ROEL

Marco en Roel zijn beide vrijwilligers die meewerken aan het brievenproject. Een keer per week komen ze samen om onder genot van een gebakje en een kop koffie lastige brieven met elkaar door te nemen.

VRAAG 1: WAT VIND JE HET LEUKSTE AAN HET TRANSCRIBEREN VAN DE BRIEVEN?

MARCO: *Toen ik besloot om mee te doen wist ik eigenlijk niet wat ik moest verwachten. Al heel snel begon ik het leuk te vinden. Het puzzelen om erachter te komen wat er staat. Na 2 of 3 x lezen en uitvergroten lukt het meestal wel. Ook met behulp van Google kom je er ook achter met name als het gaat om namen. En als dit niet lukt dan vraag ik het aan Roel. Wat verder leuk en interessant is om erachter te komen wie Truus is, wat voor persoonlijkheid, hoe ze omgaat met Han, met haar kinderen, vriendinnen, met Rietveld e.d. Ook leuk is dat ik door de brieven weer herinnerd word aan mijn eigen studententijd in Utrecht (begin jaren 70).*

ROEL: *Er vindt ten tijde van alle brieven een grote restauratie plaats van het huis naar aanleiding van het 50-jarig bestaan, en dat terwijl Truus er gewoon woont. Het is leuk om te lezen hoe zij het ervaart om in het huis te wonen, en hoe ze denkt over allerlei heel specifieke aspecten van de restauratie, van licht tot kleuren tot dakkokertjes enz. Boeiend ook om te zien hoeveel mensen betrokken zijn bij het huis, ook bij het continu*

doorlopende werven van voor de restauratie benodigde fondsen uit binnen- en buitenland. Een beetje geroddel over de mensen die bij de restauratie en fondsenwerving betrokken zijn voegt uiteraard ook wat sjeu toe. Daarnaast is het leuk om een beetje puzzelen, met name op de namen van contacten van Truus die langskomen, en die vaak bekende kunstenaars en architecten en uit die tijd blijken te zijn.

VRAAG 2: WAT VIND JE MINDER LEUK OF LASTIG AAN HET WERK?

MARCO: *Minder leuk is als het vervolg van een brief ontbreekt of dat er geen logische volgorde in de brieven zit.*

ROEL: *Truus is al redelijk op leeftijd en schrijft vaak erg lange brieven. De eerste kantjes zijn vaak goed leesbaar en logisch, maar hoe verder de brief vordert, hoe slechter het handschrift wordt en hoe onlogischer, onafgemaakt en grammaticaal onjuister de zinnen worden, waardoor er niet altijd even goed wijs uit te komen is. Een keer geeft ze zelfs aan tijdens het schrijven van een brief in slaap te zijn gevallen, en dat is goed merkbaar...*

VRAAG 3: WAT IS HET INTERESSANTSTE WAT JE TOT NU TOE IN EEN BRIEF BENT TEGENGEKOMEN?

MARCO: *Het interessante is wat ik mis: de brieven van Han naar Truus. Verder de sterke voorkeur van Truus voor Han t.o.v. broer en zus. Ook hier mis ik de reacties van broer en zus en een verhaal hoe dit zo is gekomen.*

ROEL: *Over het algemeen is het erg leuk dat de brieven voor een groot deel gaan over de restauratie van het huis, en dat er daarbij allerlei details van het huis en keuzes die gemaakt worden ter sprake komen. Daarnaast is een interessant nevenverhaal dat van het meisje Alies dat bij Truus in huis woont. Zij moet op een bepaald moment net als haar collega's in quarantaine omdat iemand op haar werk gele koorts heeft, een heel herkenbaar verhaal in deze coronatijden...*

VRAAG 4: HOE GA JE TE WERK EN HOE ZIET JE WERKPLEK ERUIT?

MARCO: *Ik lees de brieven eerst helemaal en soms 2 x. Dan weet je wel waar het over gaat. Bij de 2e keer kan je een woord meestal wel lezen. Dan ga ik pas de geschreven brief in 'word' omzetten. Ik zit niet aan bureau maar in een lekkere stoel (zie ook de foto). Op mijn MacBook heb ik 2 schermen (de geschreven brief en het word document). De geschreven brief kan ik vergroten en roteren. Als ik een woord niet kan lezen ga ik verder met de brief. Meestal lees je het bij het teruglezen wel wat er staat. Naarmate je meer brieven hebt getranscribeerd ben je gewend aan de schrijfstijl van Truus en gaat het behoorlijk vlot. Roel en ik komen 1x per week bij elkaar. Onder het genot van een gebakje en koffie bekijken we de woorden die we niet goed kunnen lezen. Wat we de laatste tijd doen is om de brieven aan elkaar voor te lezen. Niet alleen leuk maar het helpt ook bij het ontfeden van de moeilijk leesbare woorden.*

ROEL: *Ik heb verschillende manieren van werken, die ook te maken hebben met mijn fysieke beperkingen. Mijn favoriete manier van werken is dat ik de brieven op mijn iPad heb en ik de tekst eerst transcribeer in de Notes van mijn telefoon. Mijn werkplek is liggend op de bank. Later voeg ik dan achter de laptop alles samen in een Word-document. Ik probeer niet te lang stil te staan bij woorden die ik niet herken, en dan bv aan het eind van een kantje of een korte brief terug te gaan om te puzzelen op wat ik nog niet heb kunnen ontcijferen.*

VRAAG 5: HEB JE NOG LEUKE TIPS VOOR DE ANDERE VRIJWILLIGERS?

MARCO: *Brieven eerst in het geheel lezen. Niet blijven hangen als je een woord niet kunt lezen maar doorgaan. Maak gebruik van je maat als je een woord niet kunt lezen. Voorlezen van de brieven helpt echt.*

ROEL: *Samen met Marco puzzel ik 1 keer in de 1/2 weken op elkaars brieven om de gaten die we nog hebben te proberen te dichtten. Eerst liepen we daarbij alleen de gaten langs, maar nu lezen we gewoon de hele brieven voor en stoppen bij elk vraagteken dat we tegengekomen even om te puzzelen. Dit zorgt dat er bij het gepuzzel meer context is, maar ook dat het gewoon leuker is omdat je de hele inhoud van elkaars brieven meekrijgt. Daarnaast helpt het heel vaak om te Googelen als je niet helemaal zeker bent van een naam, omdat veel van de namen bekend genoeg zijn om ergens op internet terug te komen.*

NIEUWSBRIEF BRIEVENPROJECT

23 APRIL 2021

Beste allen,

We naderen inmiddels alweer het einde van het brievenproject. De afgelopen vijftien weken hebben jullie ontzettend hard gewerkt aan het transcriberen van de brieven. Sommige van deze brieven waren kantjes lang en andere kort en warrig. Het was bijzonder om te zien met hoeveel enthousiasme jullie de brieven hebben ontcijferd. Vaak was het een flink gepuzzel om alleen al de volgorde te achterhalen en het handschrift van Truus te kunnen lezen. Wij zijn dan ook enorm onder de indruk over hoe jullie deze lastige klus hebben weten te klaren!

IN DEZE NIEUWSBRIEF:

- Update over de voortgang van het project
- De eindfase
- Wie was Marjan Schröder?
- Truus van Lier
- De laatste Zoom-bijeenkomst

UPDATE OVER DE VOORGANG VAN HET PROJECT

De afgelopen week zijn de laatste batches met brieven rondgestuurd, wat betekent dat er geen brieven meer over zijn. Alle 805 brieven zijn dus al af of worden momenteel nog getranscribeerd. Voor de aanvang van het project had Jessica van Geel de eerste 71 brieven al getranscribeerd, de overige 734 brieven werden onder de groep vrijwilligers verdeeld. Inmiddels zijn er al 610 brieven binnen! De laatste 124 brieven worden momenteel nog getranscribeerd.

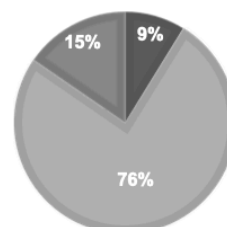
Om aan de volgende fase van het project te kunnen beginnen is het belangrijk dat deze laatste brieven zo snel mogelijk worden opgestuurd. Ben je nog bezig met een batch brieven, dan vragen wij daarom deze uiterlijk maandag 10 mei te versturen naar wetema@centraalmuseum.nl. Lukt het door omstandigheden niet meer om de brieven op tijd af te krijgen? Laat het dan tijdig even weten en stuur wat je tot dan toe hebt.

DE EINDFASE

Nu alle brieven zijn verstuurd of al af zijn is het natuurlijk ook leuk om te weten wat er verder met de transcripties gedaan zal worden. Zoals er eerder in de Zoom-bijeenkomst werd verteld, worden alle transcripties verzameld en vervolgens nagelopen. Hierbij gaat het om of de metadata-velden kloppen, er eenduidige termen en vormgeving worden gebruikt en wordt er gekeken of de missende woorden alsnog kunnen worden achterhaald. Als dit bij alle documenten is gedaan worden ze samengevoegd tot één lang document. Dit document kan dan in één keer worden overgezet in het registratiesysteem van het Centraal Museum zodat de inhoud digitaal toegankelijk is en de beschrijvingen van de brieven worden gekoppeld aan de scans.

BRIEVEN

- Jessica van Geel
- Af
- Te doen

Vervolgens zal er een onderzoek gestart worden waarbij er verbanden worden gelegd tussen de informatie uit de brieven met andere documentatie uit het archief en het ruimteboek van het Rietveld Schröderhuis. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om de informatie in de brieven over het huis die door jullie geel is gearceerd in de transcripties. Deze informatie kan vervolgens worden gebruikt voor onderzoek, toekomstige publicaties en het jubileum van het Rietveld Schröder Huis in 2024.

WIE WAS MARJAN SCHRÖDER?

In eerdere nieuwsbrieven zijn Han en Binnert al besproken, maar ook Truus haar andere dochter wordt regelmatig in de brieven genoemd als 'Zus'. Marjan Schröder was het tweede kind van Truus en Frits en werd een jaar na haar broer op 8 november in 1913 geboren. Net als haar broer groeide ze op aan de Biltstraat 135 en moest zij, tegen de wil van Truus in, naar een Katholieke basisschool.

In 1924 verhuisde ze naar het Rietveld Schröder Huis, dat zij later omschreef als "de realisatie van het ideaal" van haar moeder. Een jaar later maakte zij de lagere school af waarna ze begon aan de Gemeentelijke Hogere Burgerschool aan de Catharijnesingel. Begin 1933 deed zij haar eindexamen, waarna ze met weinig zin aan een opleiding tot montessorionderwijzeres begon. Vervolgens vertrok ze naar Amsterdam om aan de School voor Maatschappelijk Werk te studeren.

*Links: Marjan Schröder
in de studeerkamer van
het huis*

*Rechts: Marjan Schröder
in de tuin van het huis
omstreeks 1941*

Vlak voor de Tweede Wereldoorlog studeerde ze af waarna ze weer terug naar Utrecht verhuisde om een tijd bij haar moeder te wonen. De familie werd in die tijd regelmatig vreemd aangekeken. Ze woonden in een vreemd en modern huis en Marjan reed veel rond op een oude motor. In 1942 ging Marjan naar Utrecht, waar ze bij de N.V. Biscuit- en Chocoladefabriek Victoria als 'maatschappelijk fabriekswerker' bij de personeelsafdeling ging werken. In deze periode schreef ze haar moeder af en toe over een man op wie zij verliefd was, maar een huwelijk is er nooit van gekomen.

Ongeveer tien jaar later toen Han met Cora in Amsterdam ging samenwonen trok Marjan in hetzelfde pand in op de tweede etage. Zij had inmiddels ook in Amsterdam een nieuwe baan gekregen. Het interieur van haar nieuwe woning heeft Han toen voor haar ontworpen. Marjan heeft hier een groot deel van haar leven gewoond, tot zij naar een zorg-appartement moest verhuizen. In 1989 kreeg zij een hersenbloeding waarna ze tien weken in coma heeft gelegen. Een jaar later, in 1990, is zij uiteindelijk overleden.

TRUUS VAN LIER

Afgelopen donderdag, 22 april, was het de honderdste geboortedag van de Utrechtse verzetsvrouw Truus van Lier. Om hierbij stil te staan werd rond 10:00 uur een plaquette onthuld door Burgermeester Sharon Dijksma bij het voormalige woonhuis naast het Rietveld Schröderhuis. Ook legden twee familieleden een 'Stolperstein' in de stoep voor haar huis. Deze 'struikelstenen' worden ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog voor het laatste woonhuis waar iemand in vrijheid heeft gewoond, gelegd. In Utrecht liggen 63 van deze van messing gemaakte 'Stolpersteinen'. Jessica van Geel (de auteur van *I love you, Rietveld*) is momenteel bezig met schrijven van een boek over Truus van Lier.

Links: *Truus van Lier omstreeks 1940*

Midden: *Onthulde plaquette voor het voormalig huis van Truus*

Rechts: *Stolperstein voor het voormalig huis van Truus*

Truus van Lier was het buurtmeisje van Truus Schröder. Ze woonde aan de Prins Hendriklaan 48, in het huis waar nu het ticketoffice van het Rietveld Schröderhuis is gevestigd. Truus was pas vijf maanden oud toen zij in 1921 met haar ouders in het huis ging wonen, drie jaar voor het Rietveld Schröderhuis werd bewoond. Truus van Lier kwam graag bij Truus Schröder thuis waar zij met plezier kon spelen.

Net nadat de oorlog uitbrak kwam ze in het verzet en schreef ze zich in voor de studie rechten aan de Universiteit van Utrecht. Truus was lid van het literaire ondergrondse blad *Lichting*. Ze bracht illegale kranten, berichten en wapens rond en begeleidde Joden naar onderduikadressen. Truus infiltreerde ook bij de NSB en de Wehrmacht in Amersfoort. Ook raakte ze betrokken bij de Amsterdamse verzetsgroep CS-6, die zich richtte op spionage, sabotage en liquidaties. Haar woonhuis diende ook regelmatig als vergaderlocatie voor CS-6. Op 3 september schoot de toen 22 jaar oude Truus de hoofdcommissaris van de Politie Gerard Kerlen dood. Deze NSB'er stond op het punt om groot verraad te plegen en een groep Joden en/of verzetslieden op te pakken. Kort daarna werd Truus verraden en gearresteerd. Op 27 oktober 1943 werd zij samen met twee andere Nederlandse vrouwen, Reina Prinsen Geerligts en Nel Hissink, in Sachsenhausen geëxecuteerd. Getuigen verklaarden dat de drie vrouwen zingend en met opgeheven hoofd naar het vuurpeloton zouden zijn gelopen.

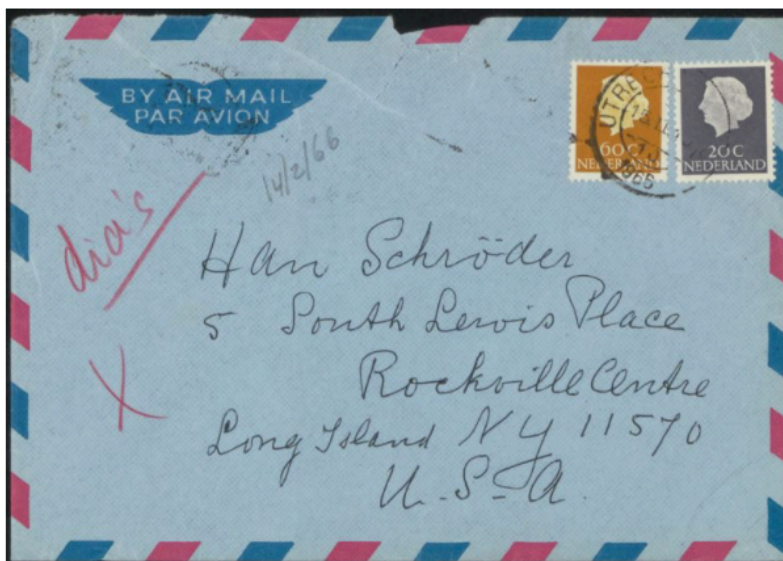
Link naar het persbericht over de onthulling van de Stolperstein en plaquette:
<https://www.duic.nl/algemeen/utrechtse-verzetsheldin-truus-van-lier-op-honderste-geboortedag-geerd-met-plaquette-en-stolpersteine/>

Link naar de website van het Rietveld Schröderhuis met meer informatie over Truus van Lier: <https://www.rietveldschroderhuis.nl/nl/ontdek/truus-van-lier>

DE LAATSTE ZOOM-BIJEENKOMST

Om deze fase van het brievenproject gezamenlijk af te kunnen sluiten is er op donderdag 20 mei van 10:30 – 11:30 uur een laatste Zoom-bijeenkomst. De link naar de Zoom zal binnenkort via de mail verstuurd worden.

BIJLAGE V: STUKJE VOOR DE INTERNE NIEUWSBRIEF

Projecten • De brieven van Truus

Maar liefst 35 vrijwilligers van het museum werken momenteel aan een bijzonder project. Vierduizend nog niet eerder onderzochte vellen correspondentie van Truus Schröder aan haar dochter Hanneke worden heel precies getranscribeerd (overgeschreven). Het doel van het project is om alle brieven voor de zomer te hebben getranscribeerd zodat we deze uiteindelijk digitaal toegankelijk kunnen maken voor ons publiek.

Om ondanks het thuiswerken elkaar toch wat beter te kunnen leren kennen, worden er regelmatig Zoom-meetings met de vrijwilligers georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomsten wordt ingegaan op de inhoud van de brieven en kunnen de vrijwilligers vragen stellen. Daarnaast wordt er iedere drie weken een nieuwsbrief rondgestuurd met daarin informatie over belangrijke personen en onderwerpen uit de brieven.

De feedback van de vrijwilligers is tot nu toe ontzettend positief en het is leuk om zien met hoeveel enthousiasme zij te werk gaan. Stagiaire Wendy Ettema begeleidt het hele project. Wendy: "Ik ben ontzettend onder de indruk van hun vaardigheden in het lezen van het lastige handschrift van Truus en de snelheid waarmee zij door de brieven heen gaan. Kortom: ik heb er veel vertrouwen in dat dit een succesvol project zal worden!" Begin 2021 is de nieuwe omgeving technisch ingericht en gecontroleerd door de projectgroep.

Stukje voor de interne nieuwsbrief van het Centraal Museum van 19 februari 2021.

BIJLAGE VI: OVERZICHT VAN EEN AANTAL OBJECTFOTO'S

Voor het poppenhuisproject heb ik een groot aantal objectfoto's gemaakt van diverse soorten objecten. Hieronder volgt een overzicht van een aantal van deze foto's.

BIJLAGE VII: OVERZICHT VAN WERKFOTO'S VAN EEN FOTOSHOOT

Op 31 mei vond er een fotosessie plaats op zaal waarbij fotograaf Adriaan van Dam foto's nam van de werkzaamheden rondom het poppenhuisproject. Hieronder is een overzicht van een aantal van deze foto's.

Poppen pakken hun biezen (T202126)

Periode: april-juni 2021

Locatie: Centraal Museum, Utrecht

© Centraal Museum Utrecht / Adriaan van Dam